

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۲
شهادت‌سختن

جلوه‌های تکریم

عنوان:

شاهد سخن ۲ : جلوه‌های تکریم

(نمونه فیش سخنرانی ویژه ایام دهه تکریم و غبارروبی مساجد)

تهیه:

دفتر مطالعات و پژوهش‌های مرکز رسیدگی به امور مساجد

صفحه‌آرایی:

دفتر فرهنگی هنری باران

نوبت چاپ:

اول، خرداد ماه ۱۳۹۳

نشانی:

قم، ۴۵ متری آیت الله صدوقی (ره)، ۲۰ متری حضرت ابوالفضل (عج)،

پلاک ۱۰۳، دفتر مطالعات و پژوهش‌های مرکز رسیدگی به امور مساجد

کدپستی:

۳۷۱۳۱۶۳۴۳۱

تلفن:

۰۲۵-۳۲۹۲۳۸۳۵-۳۶

دورنگار:

۳۲۹۲۳۸۳۷

مرکز رسیدگی به امور مساجد
دفتر مطالعات و پژوهش‌ها

فہرست

- ۷ _____ مقدمہ
- ۱۱ _____ مسجد، پایگاہ تبلیغ قرآن و معارف اہل بیت علیہ السلام
- ۲۱ _____ مسجد، پایگاہ ایثار و شہادت
- ۲۹ _____ مسجد، جلوہ گاہ ارادہ سے مردم در عمران خانہ سے خدا
- ۳۹ _____ مسجد، مرکز تعمیق اخوت ایمان و رشد فضائل اخلاق
- ۴۷ _____ مسجد، محور خدمات فرہنگ و اجتماع محلہ
- ۵۵ _____ مسجد، پیشتاز در ترویج اندیشہ ہا سے امام و رہبر سے
- ۶۵ _____ مسجد، خاستگاہ و پشتیبان بیداری اسلام
- ۷۵ _____ مسجد، کانون حیات طیبہ سے خانوادہ
- ۸۵ _____ مسجد، مامن کودکان، نوجوانان و جوانان
- ۹۵ _____ مسجد، میعاد گاہ منتظران انقلاب
- ۱۰۲ _____ فہرست تفصیلی

هُوَ الْعَلِيمُ

«مسجد» پایگاه تربیت دینی، تبلیغ معارف اسلامی، تعمیق فکر و اندیشه مسلمین و تألیف دلها و قلوب مؤمنان و آگاهی بخش اهل قبله از وظایف فردی و اجتماعی و حوادث جهان است. بیش از یکهزار و چهارصد سال تاریخ اسلام و مسلمانان از صدر اول تا کنون گواه روشن این ادعاست. آینده اسلام و بشریت نیز از مسجد رقم می‌خورد و به فردای روشن حاکمیت عدالت و عبودیت سرانجام می‌یابد. هرگاه مسلمین به کارکردهای مسجد طراز اسلام توجه کرده‌اند، شاهد پیشرفت معنوی و سیطره‌ی علمی و فکری بر جامعه و جهان بوده‌اند و آنگاه که این کارکردها مورد غفلت یا بی‌توجهی واقع شده‌اند، عقب ماندگی فکری و معنوی و علمی دامنگیر جوامع اسلامی شده‌اند. بازهم تاریخ اسلام و مسلمانان گواه صدق این ادعا است.

انقلاب اسلامی به رهبری امام خمینی (ره) که احیاگر راستین در عصر حاضر بوده است از بستر مساجد آغاز شد و بالید و از همین رهگذر کارکردهای مساجد هویت حقیقی خود را دوباره

باز یافت. حق این است که مساجد در ایران اسلامی و در چند دهه‌ی اخیر خاستگاه بیداری اسلامی، نهضت فکری دینی و اشاعه معارف راستین و ناب قرآن و اهل بیت بوده‌اند. در همین خانه‌ی امن و امان است که نسل انقلابگر و جهادگر رشد یافته و پا به عرصه‌ی جهاد و ایثار گذارده است و از دستاوردهای انقلاب اسلامی حفاظت کرده است.

در طول نیم قرن گذشته اگر چه شاهد فراز و نشیب‌های بسیاری در جلوه‌گری این کارکردها بوده‌ایم اما واقعیت این است که هنوز هم مساجد در همین نهادهای اجتماعی و دینی و فرهنگی نقش اول را بر عهده دارند.

اما آنچه که در این میان باید مورد توجه و مذاقه قرار گیرد فاصله میان وضعیت موجود و نقطه مطلوب است که جای تأمل و اندیشه دارد. توجه به رهنمودهای امام راحل و رهبر فرزانه‌ی انقلاب اسلامی به ویژه پیام رهبر عالیقدرمان به اجلاس بیرجند ما را به وجود این فاصله بیشتر آگاه می‌سازد. دهه‌ی آخر شعبان المعظم سالیانی چند به امر مهم و بایسته غبار روبی موصوف گردیده و در پیشواز ماه خدا حرکت‌های خود جوش مردمی برای نظافت و آماده‌سازی مساجد به انجام رسید. اکنون سه سال است این دهه به نام دهه تکریم و غبار روبی با رویکرد غبار روبی از کارکردهای مختلف مساجد و ظرفیتهای مغفول آن تغییر یافته است.

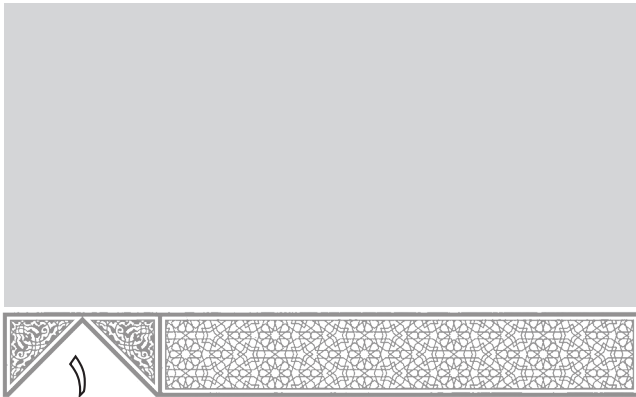
تبیین کارکردهای مساجد برای اهل مسجد و فعالان مسجدی در ایام دهه تکریم و در طول سال، گام اول در انجام این وظیفه‌ی

مهم و الهی است. این امر مهمی که جز با حضور فعال ائمه جماعات مساجد و فعالان مسجد امکان پذیر نیست. در این جزوه مختصر که در اختیار شما بزرگواران قرار گرفته است، سعی بر آن است با بهره گیری از روشهای سخنرانی کوتاه مباحثی پیرامون کارکردهای مسجد اشاره شود، بی تردید نکته سنجی و دقت نظر حضرات عالی که پشتوانه آن سالها تلاش علمی و تبلیغی است این مباحث را به شکل غنی تر و زیباتر به مخاطبان مکرم آن تقدیم خواهد کرد.

والسلام علیکم و رحمه الله
مرکز رسیدگی به امور مساجد
معاونت فرهنگی - اجتماعی
خرداد ماه ۹۳

مسجد، پایگاه تبلیغ قرآن و معارف اهل بیت علیهم السلام

ایجاد انگیزه

قال رسول الله ﷺ «إني تارك فيكم الثقلين كتاب الله و عترتي
لن تضلوا ما إن تمسكتم بهما»^۱ پیامبر در زمان جدائی از امت
خویش پیام خداحافظی داد که بنیان اسلام با آن استوار گردید.
تعبیر پایانی رسول مکرم ﷺ درباره این نکته که تمسک به ثقلین
موجب عدم گمراهی است گویای این مسئله است که گمراهی و
هدایت افراد در قبول و یا رد آن است. به نظر می‌رسد خاستگاه
اصلی جریان اصیل اسلام یعنی تمسک به ثقلین تنها در مسجد
موجود باشد.

---

۱. کتاب سلیم بن قیس الهمالی، ج ۱، ص ۱۷.

افناع اندیشه

معارف قرآن بی‌پایان است. به تعبیر خود قرآن «و نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَ هُدًى وَ رَحْمَةً وَ بُشْرَى لِّلْمُسْلِمِينَ».^۱ هر پند و حکمت، هر حکم و قانون، هر علم و دانش ریشه در قرآن دارد. حتی برای آگاهی از سرگذشت پیشینیان و سرنوشت آیندگان و دانش‌های آسمان و زمین باید به قرآن نگریست و به کمک اهل بیت علیهم‌السلام، از این منبع و گنجینه کامل بهره گرفت. بهترین راه برای بهره گرفتن از معارف و هدایت قرآنی توجه به کلمات معصومین که همان راسخون در علم هستند، می‌باشد و از صدر اسلام تا کنون مسجد بهترین نقش را در تعلیم بشر در زمینه قرآن و محبت اهل بیت علیهم‌السلام ایفا کرده است و افرادی که نیازمند تعلیم این معرفت الهی بودند خود را به این کانون علمی و معنوی رسانده‌اند.

احتیاج بشر به تعلیم قرآن و معرفت اهل بیت علیهم‌السلام در دنیا و آخرت راه‌گشای زندگی اوست و امام صادق علیه‌السلام در این مورد می‌فرماید: «إن فی القرآن تبیان کل شیء، حتی و الله ماترک شیئا یحتاج العباد إلیه إلا بینه للناس حتی لا یستطیع عبد یقول: لو کان هذا انزل فی القرآن، إلا و قد أنزله الله عز و جل فیه؛^۲ خداوند در قرآن، بیان هر چیز را نازل کرده است. به خدا قسم هیچ چیزی را که بندگان به آن نیاز مندند، فروگذار نکرده و برای مردم بیان فرموده است».

۱. نحل: ۸۹.

۲. البرهان فی تفسیر القرآن، ج ۵، ص ۸۶۶.

یکی از راه‌های نجات مردم در مواجهه با بلا و گرفتاری پناه آوردن به دامن خدا و اهل بیت علیهم‌السلام است و برای این منظور کافی است در جمع مؤمنان، که در مسجد شکل می‌گیرد و در آن به عبادت و تعالیم وحیانی پرداخته می‌شود، شرکت کرده و قدم‌هایی را برای رفع گرفتاری - که این تنها بخشی از راه نجات است - طی شود.

در آموزه‌های فراوانی آمده که خداوند متعال قومی را عذاب نکرده مگر به واسطه گناه و کفران نعمت و یا سکوت خوبان در مقابل خطای آن قوم. به تعبیر دیگر وقتی قومی به فعل قوم خود راضی شد، انگار که با آنان در عذاب شرکت خواهد کرد و اگر آتشی در جنگل بیافتد، تر و خشک همه با هم می‌سوزند پس لازم است دوستان خدا در مساجد جمع شوند و با به‌کارگیری تعالیم الهی بلا را از قوم دور کنند.

امام صادق علیه‌السلام در این باره می‌فرماید:

« علیکم بالقرآن فما وجدتم آیه نجا بها من کان قبلکم فاعملوا به، و ما وجدتموه هلك من کان قبلکم فاجتنبوا! ^۱ بر شما باد قرآن! هر آیه‌ای را که یافتید که گذشتگان، با عمل به محتوای آن آیه نجات یافتند، شما هم به آن عمل کنید و هر آیه‌ای را دیدید که بیانگر هلاکت پیشینیان است، شما هم از آن (عامل هلاکت) پرهیزید. »
این شیوه برخورد با آیات قرآن، سودمندترین شیوه‌ای است که در عمل فردی و اجتماعی مسلمانان اثر می‌گذارد. دقت کنید

۱. تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۱۵.

که فرمان سفارش معصوم علیه السلام نیز در راستای هدایت بشر است. یعنی؛ مؤمن مادامی که خود را با قرآن و سیره معصومین علیهم السلام تنظیم کند همواره در مسیر روشن راستی و صداقت قرار خواهد گرفت و عاقبت به خیر می‌شود. البته بسیاری از آنان که در شکل و ظاهر به قرآن می‌پردازند و در ورای جلوه‌های ظاهری قرآنی، عمل به قرآن مطرح نیست. این‌گونه برخورد تشریفاتی و مراسمی و شکلی با قرآن، در شأن کلام الهی و منشور آسمانی نیست. امام صادق علیه السلام در این مورد فرموده‌اند: «الْحَافِظُ لِلْقُرْآنِ الْعَامِلُ بِهِ مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ الْبَرَّةِ»^۱ کسی که حافظ قرآن و عمل‌کننده به آن باشد، همراه با سفیران و الامقام و نیکوکار الهی (فرشتگان مقرب) خواهد بود. ضرورت آموختن قرآن نیز در کلام آن حضرت مطرح است. می‌فرماید: «يُنْبَغِي لِلْمُؤْمِنِ أَنْ لَا يَمُوتَ حَتَّى يَتَعَلَّمَ الْقُرْآنَ، أَوْ يَكُونَ فِي تَعْلِيمِهِ»^۲ سزاوار است که مؤمن نمیرد، تا آن که قرآن را آموخته باشد، یا در حال و مسیر فراگرفتن قرآن باشد. امام صادق علیه السلام در مورد اهمیت تعلیم قرآن می‌فرماید: «مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ وَ هُوَ شَابٌّ مُؤْمِنٌ اخْتَلَطَ الْقُرْآنُ بِلَحْمِهِ وَ دَمِهِ وَ جَعَلَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ الْبَرَّةِ وَ كَانَ الْقُرْآنُ حَجِيْزاً عَنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»^۳ هر جوان مؤمنی که قرآن بخواند، قرآن با گوشت و خون او در می‌آمیزد و خداوند او را با فرشتگان بزرگوار همراه می‌سازد و قرآن روز قیامت نگهدارنده او (از دوزخ) خواهد بود.»

۱ . کافی، ج ۲، ص ۶۰۳.

۲ . همان، ج ۴، ص ۶۱۳.

۳ . همان، ج ۲، ص ۶۰۳.

اگر نوای خوش قرآن از مساجد و خانه‌ها به گوش برسد و صبح و شام، جوانان صاحب‌دل و روشن ضمیر، همدم کتاب خدایی بوده و لحظات خویش را با انس با قرآن سپری کنند، مشمول رحمت خدا و هدایت قرآنی می‌شوند. این‌گونه مساجد و خانه‌های نورانی از تلاوت، در آسمان‌ها تابان و فروزان است. امام صادق علیه السلام در مورد خانه‌هایی که در آنها قرآن تلاوت می‌شود، می‌فرماید: خانه‌ای که يك فرد مسلمان در آن قرآن تلاوت می‌کند، برای اهل آسمان نورانی دیده می‌شود، همچنان که مردم دنیا در آسمان ستاره درخشان را می‌بینند.^۱

هدایت انسان‌ها به سمت رشد و ارتقا زندگی، با توجه به قرآن کریم و نیز آشنایی با سیره رسول اکرم و اهل بیت علیهم السلام است: «یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ»^۲؛ «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ هُمْ رَاكِعُونَ»^۳؛ «وَ مَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ مَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا»^۴.

اهل بیت علیهم السلام مصادیقی کامل برای تاسی و پیروی مؤمنان هستند. آنان پیشوایان الهی و برگزیده از جانب خدا هستند؛ حتی اگر مردم آنها را نشناسند و به آنها اقتدا نکنند. خداوند پیشوایان را حجت خود بر مردم قرار داد. حجت بودن

۱. همان، ص ۶۱۰.

۲. نساء: ۵۹.

۳. مائده: ۵۵.

۴. حشر: ۷.

آنها به این معناست که دیگران نباید پیش‌تر و تندتر از آنها حرکت کنند. هیچ‌کس نباید احساس کند که پیروی از پیشوایان باعث سرافکنندگی یا عقب‌ماندگی او در راه خدا خواهد شد. محبت محمد و آل محمد علیهم‌السلام سفارشی برای هدایت عاقبت‌بخیری افراد ذکر شده است به گونه‌ای که اگر فردی با این محبت از دنیا برود حکم شهید را خواهد داشت. وَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «مَنْ مَاتَ عَلَى حُبِّ آلِ مُحَمَّدٍ مَاتَ شَهِيداً أَوْ مَنْ مَاتَ عَلَى حُبِّ آلِ مُحَمَّدٍ مَاتَ مَغْفُوراً أَوْ مَنْ مَاتَ عَلَى حُبِّ آلِ مُحَمَّدٍ مَاتَ تَائِباً أَوْ مَنْ مَاتَ عَلَى حُبِّ آلِ مُحَمَّدٍ مَاتَ مُؤْمِناً مُسْتَكْمِلاً الْإِيمَانَ أَوْ مَنْ مَاتَ عَلَى حُبِّ آلِ مُحَمَّدٍ بَشَّرَهُ مَلَكُ الْمَوْتِ بِالْجَنَّةِ ثُمَّ مُنْكَرٌ وَ نَكِيرٌ أَوْ مَنْ مَاتَ عَلَى حُبِّ آلِ مُحَمَّدٍ فَتُخَّ لُهُ فِي قَبْرِهِ بَابَانِ إِلَى الْجَنَّةِ أَوْ مَنْ مَاتَ عَلَى حُبِّ آلِ مُحَمَّدٍ جَعَلَ اللَّهُ قَبْرَهُ مَرَارَ مَلَائِكَةِ الرَّحْمَةِ أَوْ مَنْ مَاتَ عَلَى حُبِّ آلِ مُحَمَّدٍ مَاتَ عَلَى السُّنَّةِ وَ الْجَمَاعَةِ أَوْ مَنْ مَاتَ عَلَى بُغْضِ آلِ مُحَمَّدٍ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَكْتُوبٌ بَيْنَ عَيْنَيْهِ آيِسٌ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ أَوْ مَنْ مَاتَ عَلَى بُغْضِ آلِ مُحَمَّدٍ مَاتَ كَافِراً أَوْ مَنْ مَاتَ عَلَى بُغْضِ آلِ مُحَمَّدٍ لَمْ يَسْمَ رائحة الجنة»^۱

در عرصه اسوه‌پذیری از اهل بیت علیهم‌السلام هر چند به‌گرد پای آنها نیز نمی‌رسیم؛ اما چنین نگرشی هرگز نباید باعث یأس و ناامیدی و ایجاد مانعی در اسوه‌پذیری از ایشان شود. اوج عروج اهل بیت علیهم‌السلام رفیع‌ترین مقام انسانی، همواره باید برای اسوه‌پذیری امیدوارکننده و نشاط‌آفرین باشد؛ چرا که اصلی‌ترین مایه قوام و شکل‌گیری

۱. جامع الأخبار (لشعیری)، ص ۱۶۶.

شخصیت این بزرگواران اراده و اختیار آزاد آنان بوده است. تأثیر مجموعه عوامل دیگر مانند وراثت، محیط، استعدادهای فطری و عوامل غیبی این است که شناخت‌ها و گرایش‌های فطری آنان را تقویت یا تضعیف کند و زمینه را برای انتخاب و اختیار آزادانه آنها - امامان معصوم علیهم‌السلام - فراهم نماید و شکوفایی استعدادهای فطری ایشان را سرعت بخشد.

توجه به این نکته ضروری است که معصومین در آن دسته از خصوصیات و ویژگی‌هایشان که منحصر به آنان می‌باشد، الگو نمی‌باشند؛ اما در هزاران عرصه انسانی با همگان مشترک‌اند. هرچند اختلاف مراتب و درجات آنان قابل انکار نیست و در همین عرصه‌هاست که الگوی زندگی ما می‌باشند (عرصه‌هایی چون عقل، بندگی و عبادت، روابط اجتماعی، غریز و شهوات، فطرت و...).

بهترین محیط‌های که می‌تواند وراثت و استعداد را تحت تأثیر قرار دهد، مساجد و نهاد خانواده هستند؛ چرا که در این محیط‌های معنوی و توحیدمدار، تربیت با حب محمد و آل محمد علیهم‌السلام رشد می‌کنند. ولایت اهل بیت علیهم‌السلام ثقل اصغر است؛ عترت پیامبر علیهم‌السلام نیز همین‌گونه است: یعنی عترت با حقیقت قرآن یکی است. اگر چنانچه حقیقت ولایت هم در قلب کسی باشد او هم تحمل‌پذیر نیست.

پیامبر و اهل بیت ما اول شخصیت‌های عالم هستند. حتی در روایت است که انبیاء سابق را با پیامبر و ائمه علیهم‌السلام ما مقایسه نکنید.

«نَحْنُ أَهْلُ الْبَيْتِ لَا يُقَاسُ بِنَا أَحَدٌ فِينَا نَزَلَ الْقُرْآنُ وَفِينَا مَعْدِنُ الرَّسَالَةِ».^۱ این تعبیر در روایات آمده و خیلی هم عمومیت دارد، نباید هیچ کسی را کنار اینها گذاشت. جبرئیل با همه عظمت و مقامش گهواره جنبان حضرت زهراء است و می‌گوید من خادم این خانه هستم. امام حسین علیه السلام هم در روز عاشورا می‌فرماید: «فَجَبْرَائِيلُ عَمِنَ أَهْلِ الْبَيْتِ وَ إِنَّهُ لَخَادِمُنَا»^۲ جبرئیل خادم ما اهل بیت علیهم السلام است». در روایت هست که وقتی حضرت موسی علیه السلام عظمت پیامبر صلی الله علیه و آله را دید گفت: خدایا من را از امت این پیامبر قرار بده.

علاقه و عشق و محبت و رابطه با اهل بیت علیهم السلام یک امر کاملاً قرآنی است. «لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى»^۳ در حریم حضرت حق عنوان روزی دارد. در کتاب خداوند به عنوان نعمت از آن یاد شده است. در قیامت هم همین محبت، عشق و علاقه کلید باز کردن هشت در بهشت کلید است. چون در روایات ما هست که به این‌گونه روزی داران در قیامت گفته می‌شود: «ادْخُلِ الْجَنَّةَ مِنْ أَىِّ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ شِئْتَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ؛ به خواست خدا، از هر دری که می‌خواهی وارد بهشت شو». معلوم می‌شود، ارتباط با اهل بیت علیهم السلام آزادی می‌آورد. آدم را از بردگی نجات می‌دهد و در جنگ اکبر انسان را پیروز می‌کند.

۱ . بحار الأنوار، ج ۲۶، ص ۲۶۷.

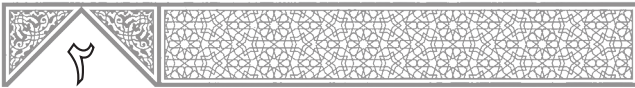
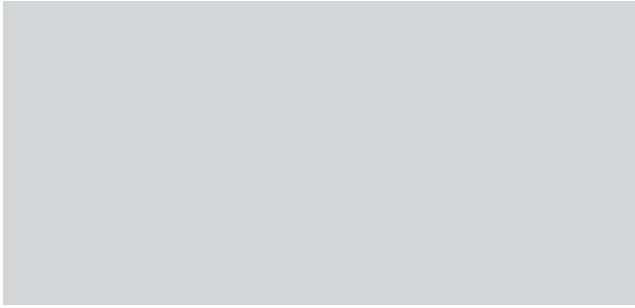
۲ . همان، ص ۳۳۵.

۳ . شوری: ۲۳.

نتیجه گیری

این نشان از مقام والای اهل بیت علیهم‌السلام است. قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام دو عدل یکدیگرند و هر کدام از دیگری جدا نخواهد شد و این که این محبت و معرفت اگر در انسانی جمع شود او را به بهشت که آرزوی مؤمنان است می‌کشاند و بهترین بستری که می‌تواند این معرفت را برایش فراهم آورد، بعد از نهاد خانواده، مسجد و مؤمنان اهل مسجد هستند.

مسجد، پایگاه ایثار و شهادت

ایجاد انگیزه

بی‌باکی و شجاعت از مهم‌ترین ویژگی‌های کسی است که قرار است در جهاد و نبرد با دشمنان شرکت کند. اهمیت این روحیه برای آن است که حتی در صورت عدم درگیری فیزیکی و مسلحانه، شرایطی به وجود بیاید تا دشمن از مسلمانان بترسد و حتی فکر جنگ به ذهن او متبادر نشود. به عبارت دیگر، علاج واقعه باید قبل از وقوع صورت گیرد؛ چنان‌که قرآن کریم نیز با اشاره به این مهم می‌فرماید: «وَ أَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ وَ آخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ»^۱ این ویژگی به قدری مهم است که حتی فرد پارسایی

۱. و هر چه در توان دارید از نیرو و اسب‌های آماده بسیج کنید، تا با این [تدارکات]، دشمن خدا و دشمن خودتان و [دشمنان] دیگری را جز ایشان - که شما نمی‌شناسیدشان و

چون کمیل بن زیاد نخعی به دلیل عدم اتصاف به آن، مورد توبیخ حضرت امیر قرار می‌گیرد.^۱ اما چگونه می‌توان این ویژگی را که عامل اصلی و اساسی در موضوع ایثار و شهادت است، در جامعه‌ی مسلمانان ایجاد کرد؟

افناع اندیشه

براساس آیات قرآن کریم، بی‌باک بودن یکی از ویژگی‌های کسانی است که به عمران و آبادی مسجد و اقامه نماز مبادرت می‌ورزند. قرآن می‌فرماید: «مسجدها به خداوند متعال اختصاص

خدا آنان را می‌شناسد - بترسانید

۱ . امیر مؤمنان علی علیه السلام در زمان خلافت خود، کمیل را فرماندار «هیت» (یکی از آبادی‌های عراق) کرد. «ابن ابی الحدید» می‌گوید: کمیل در برابر قتل و غارت‌هایی که از ناحیه سپاهیان معاویه در بلاد و آبادی‌های عراق می‌شد، ضعف نشان داد و بعد به جای جبران آن، به «قرقیسا» و نواحی آن که تحت تصرف معاویه بود حمله کرد. از این رو مورد توبیخ علی علیه السلام قرار گرفت (شرح نهج البلاغه، ابن ابی الحدید، ج ۱۷، ص ۱۴۹).

حضرت در این نامه کمیل را این‌گونه مورد خطاب و عتاب قرار می‌دهند:

اما بعد، سستی انسان در انجام آنچه بر عهده او گذارده شده و اصرار بر انجام آنچه در قلمرو وظیفه او نیست، یک ناتوانی روشن و رأی باطل و هلاک‌کننده است. (ای کمیل) تو به اهل «قرقیسا» حمله کردی، ولی از نگرهبانی مرزهایی که تحت ولایت توست، چشم پوشیدی. این کار، عملی ناصحیح است. تو در واقع پلی برای دشمنان شده‌ای که می‌خواهند دست به غارت و قتل دوستانت بزنند. نه بازوی سطر و توانمندی داری و نه هیبت و ترس در دل دشمن ایجاد می‌کنی و نه مرزی را حفظ می‌نمایی و نه شوکت و شاخ و شانه دشمن را درهم می‌شکنی و نه از اهل شهر و دیارت، پاسداری خوب انجام می‌دهی و نه رهبرت را از دخالت در امور آنجا بی‌نیاز می‌سازی. «نهج البلاغه، نامه ۶۱».

دارند»^۱ و کسانی این مکان‌ها را آباد می‌کنند که به پروردگار جهانیان و روز قیامت، ایمان دارند؛ نماز را بر پای می‌دارند و زکات را می‌پردازند و از کسی جز خدا نمی‌هراسند.^۲

شاید همین سخن مبنا و میزان کلام امام خمینی (ره) در شرایط دشوار و خطیر انقلاب بود که فرمودند: «اینها از مسجد می‌ترسند، من تکلیفم را باید ادا کنم [و] به شما بگویم، شما دانشجویها، شما دانشجویها، همه‌تان بروید مساجد را پر کنید. سنگر هست اینجا؛ سنگرها را باید پر کرد». ایشان پس از پیروزی انقلاب نیز همواره بر این مسئله تأکید داشتند که: «این مساجد بود که این پیروزی را برای ملت ما درست کرد. این مراکز حساسی است که ملت باید به آن توجه داشته باشند. این طور نباشد که خیال کنیم حالا دیگر ما پیروز شدیم، دیگر مسجد می‌خواهیم چه کنیم؟ پیروزی ما برای اداره مسجد است».^۳

و باز شاید به همین دلیل است که اولین اقدام پیامبر ﷺ پس از هجرت به مدینه، احداث مسجد بود. اولین مسجد، مسجد قباست که در ایامی که رسول خدا ﷺ در میان طایفه بنی عمرو منتظر خانواده‌اش بود، احداث شد و دیگری مسجد النبی ﷺ است که حضرت آن را بلافاصله پس از اسکان در منزل ابویوب، طرح‌ریزی و بنا کردند.

۱. «وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ» جن: ۱۸.

۲. «إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ أَقَامَ الصَّلَاةَ وَ آتَى الزَّكَاةَ وَ لَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ». توبه: ۱۸.

۳. صحیفه امام خمینی (ره)، ج ۱۳، ص ۱۵.

اما رابطه میان مسجد و ایثار و شهادت چیست؟ چرا کسانی که اقدام به ساخت مسجد یا اقامه نماز می‌کنند، از روحیه شجاعت و صلابت برخوردار می‌شوند؟ مگر این اقدام آنها چه اتفاقی را به وجود می‌آورد؟

شاید پاسخ این سؤال را بتوانیم در داستان معروفی که از پیامبر اسلام ﷺ نقل شده بیابیم: گروهی از صحابه از غزوه‌ای مراجعت کردند و به‌طور دسته جمعی خدمت حضرت رسیدند؛ سربازانی که تا ساعاتی پیش جان خود را در کف دست نهاده و برای مبارزه با دشمن راهی میدان شده و حالا تشنه و گرسنه و با زخم‌هایی بر بدن عازم خانه بودند. پیامبر ﷺ به محض دیدن ایشان فرمودند: «مَرْحَبًا بِقَوْمٍ قَضُوا الْجِهَادَ الْأَصْغَرَ وَ بَقِيَ عَلَيْهِمُ الْجِهَادُ الْأَكْبَرُ؛ آفرین! آفرین بر مردمی که از نبرد کوچک بازگشته‌اند و نبرد بزرگ بر آنها باقی مانده است». عرض کردند: «یا رسولَ الله! و مَا الْجِهَادُ الْأَكْبَرُ؟؛ نبرد بزرگ چیست؟» فرمود: «جِهَادُ النَّفْسِ» مجاهده با نفس اماره از جهاد با انسان دیگر بزرگ‌تر است.^۱

بنابراین از آنجا که مسجد مهم‌ترین و مشخص‌ترین محل برای اقامه نماز است و اقامه نماز یکی از مهم‌ترین راه‌های مبارزه با هوای نفس و جهاد اکبر است، رابطه میان ایثار و شهادت معنا پیدا می‌کند. این معنا را از عناصر مسجد نیز به خوبی می‌توان دریافت. مسجد محراب دارد؛ محراب یعنی محل نبرد. کسی می‌تواند در

۱. شهید مطهری پیدایش واژه جهاد اکبر را از این زمان می‌داند. ر.ک: مجموعه آثار استاد شهید مطهری، ج ۲۳، ص ۲۳۴.

میدان بیرونی پیروز و سربلند باشد که در میان درونی هم موفق شده باشد. کسی که در محراب نماز با دشمن درون خود و شیطان جنگیده، می‌تواند با دشمن بیرون هم بجنگد. البته این همه‌ی ماجرا نیست. فقط عابد و زاهد بودن کافی نیست؛ بلکه نیازمند توانایی و مهارت‌های جنگی نیز هستیم.^۱

۱. مولوی داستانی در مثنوی آورده. داستان شیرینی است و عالی نقل می‌کند. می‌گوید: مرد زاهدی بود که خیلی مقید و متعبد و متشرع بود و همه‌ی عبادت‌ها، اعم از واجبات و مستحبات را انجام می‌داد. يك وقت به فکر افتاد که ما تمام عبادتها را انجام داده‌ایم، ولی يك عبادت را که جهاد در راه خداست انجام نداده‌ایم؛ فردا می‌میریم، ثواب این را هم برده باشیم. به سربازی گفت: ما از ثواب جهاد محروم مانده‌ایم، آیا ممکن است اگر جهادی پیش آمد ما را هم خبر کنی که می‌خواهیم برای ثوابش شرکت کنیم؟ گفت: چه مانعی دارد. آن سرباز روزی آمد او را خبر کرد که آماده باش که عازم هستیم، گفته‌اند کفار حمله کرده‌اند، سرزمین مسلمین را اشغال نموده‌اند، زن‌های مسلمین را اسیر کرده و مردهاشان را کشته‌اند، زود حرکت کن. عابد هم اسلحه پوشید و اسبش را سوار شد و شمشیرش را برداشت و همراه اینها راه افتاد. روزی در يك جا که پایین آمده و خیمه زده و نشسته بودند، يك مرتبه صلاهی عمومی زدند که دشمن رسید، و دستور اکید و شدید که حرکت کنید. سربازهای آزموده مثل برق اسلحه‌شان را پوشیدند و يك دقیقه هم طول نکشید که پریدند روی اسب‌ها و دیوانه‌وار تاختند. این زاهدی که وضویش نیم ساعت طول می‌کشیده و غسلش يك ساعت، تا به خودش جنبید و رفت که اسلحه و شمشیر و چکمه‌ها و اسبش را پیدا کند و خلاصه تا وقتی که آماده شد، آنها رفتند و جنگیدند و يك عده کشته شدند، عده‌ای را کشتند و يك عده را هم اسیر گرفتند و آمدند. این بیچاره خیلی غصه خورد که عجب کاری شد، باز ما از ثواب جهاد محروم ماندیم؛ اینکه خیلی بد شد! پس ما که توفیق پیدا نکردیم جهاد کنیم. يك آدم گردن کلفتی را به او نشان دادند از اسرای که گرفته بودند و گنش را محکم بسته بودند. گفتند: این را می‌بینی؟ این آن قدر جنایت کرده، آن قدر از مسلمان‌ها کشته، آن قدر بیگناه کشته که [حد ندارد]. این را ما اسیر کرده‌ایم و جز کشتن راه دیگری ندارد. حالا ما این را می‌دهیم به تو،

قدرت و توانایی، چگونه و در کجا به دست می‌آید؟ باز هم پاسخ مسجد است. مسجد باید محل آموزش‌های اصلی و مورد نیاز مسلمانان و محل تعامل و تلاقی نیروهای انقلابی و اسلامی باشد. مسجد باید میدان جهاد اکبر و مقدمه‌ساز جهاد اصغر باشد. در دوران انقلاب اسلامی و هشت سال دفاع مقدس، مسجد خرمشهر این‌گونه بود. نه فقط مسجد خرمشهر که مساجد کل کشور پایگاه جذب نیروهای پیر و جوان و دلسوز، شجاع و مبارز برای حفظ این آب و خاک و ارزش‌ها بود.

باید توجه داشت امروز نیز که جنگ دیگری بر پا شده که رهبر انقلاب، آن را جنگ نرم نامیده‌اند، ما باید متکی به نیروهای مسجدی باشیم. مسجد مطمئن‌ترین سنگر و بهترین محل برای مبارزه با دشمنان داخلی و خارجی است.

تو برو برای ثوابش این را ببريك كناری و گردنش را بزن که تو هم [در جهاد] شرکت کرده باشی. او را تحویل وی دادند، شمشیری هم به او دادند و وی رفت که گردن او را بزند و بیاید. مدتی طول کشید، دیدند از زاهد خبری نشد. گفتند: يك گردن زدن که این قدر طول نمی‌کشد! برویم ببینیم چرا نیامد. رفتند، دیدند زاهد بی‌هوش افتاده و این مردك هم با دست‌های بسته، خودش را انداخته روی او و دارد شاهرگش را می‌جود و عن‌قریب است که آن را قطع کند. مردك را انداختند آن طرف و کشتند و زاهد را آوردند داخل خیمه و به هوش آوردند. گفتند: چرا این‌طور شد؟ گفت: واللّه من که نفهمیدم، تا گفتم: ای ملعون! تو این قدر مسلمان‌ها را برای چه کشتی؟ يك فریادی کرد و دیگر چیزی نفهمیدم!

آدمی که میدان جنگ را ندیده باشد، همه‌ی عبادت‌های دنیا را هم کرده باشد، با يك پخ‌بی‌هوش می‌شود و می‌افتد. مجموعه آثار استاد شهید مطهری، ج ۲۲، ص ۷۷۹.

تحریک احساسات

بسیاری از یاران باوفای شهید کربلا، امام حسین علیه السلام، به خاک و خون غلتیده و به شرف شهادت نایل آمده بودند.

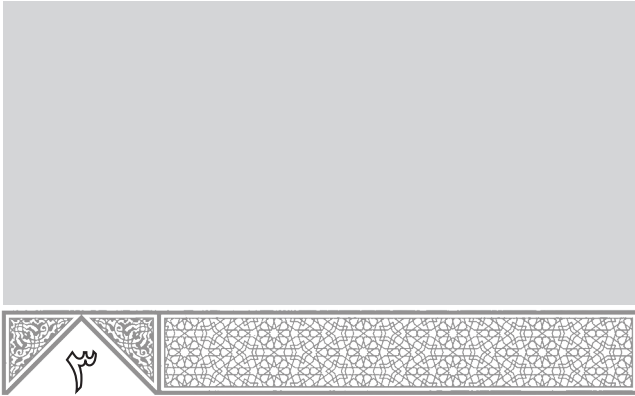
«ابو ثمامه صیداوی» - یکی از فداکاران و یاوران امام شهید علیه السلام - متوجه شد که وقت نماز ظهر فرا رسیده است. بی‌درنگ به حضور امام حسین علیه السلام شتافت و گفت: «یا ابا عبد الله! جانم فدایت باد، می‌بینم که این دشمنان بی‌دین، دست به نبردی سخت زده‌اند؛ اما به خدا سوگند من نمی‌گذارم تو کشته شوی، مگر اینکه پیش از تو به خون درغلتیم! اینک دوست دارم که این آخرین نماز ظهر را با شما به جای آورم». امام سر به آسمان برداشت و فرمود: «ذکرت الصلاة، جعلك الله من المصلين الذاکرين! نعم، هذا أول وقتها. ثم قال: سلوهم أن یکفوا عنا حتی نصلی؛ به یاد نماز افتادی، خدای ترا از نمازگزاران قرار دهد و از ذاکران بداند. بلی! حالا وقت نماز فرا رسیده است. از آنان بخواهید که ساعتی دست از جنگ بردارند تا ما نماز بخوانیم». دشمن به امام و یارانش فرصت ندادند تا نماز بخوانند.

پیشوای شهیدان تصمیم گرفت که نماز خوف بخواند. به زهیر بن قین و سعید بن عبد الله فرمود: «تقدما امامی حتی اصلی الظهر، فتقدما امامه فی نحو من نصف اصحابه حتی صلی بهم صلاة الخوف» جلو بایستید و سپر باشید. زهیر و سعید جلو نصف یاران امام ایستادند، بدن را سپر تیرهای دشمن قرار دادند، و از هر طرف که تیر می‌آمد، تیرها را به جان می‌خریدند. امام با یاران

باقی مانده اش نماز خوف را به جماعت به جا آوردند و سلام دادند. نماز که تمام شد، سعید بر اثر تیرهای بسیاری که بر پیکرش رسیده بود، بر زمین افتاد و به شهادت رسید.

نعره‌ی مستانه‌ی اردوی کفر
از صف ایمان ترنم‌های عشق
گرم می‌شد دم‌به‌دم آهنگ جنگ
نیزه‌ها و تیرهای جان‌شکاف
اندر آن هنگامه‌ی خون و نبرد
گفت: هنگام نماز است ای حسین!
نیزه و شمشیر را یکسو نهاد
زیر باران و صفیر تیرها
گفت تکبیری و در آن گیرودار
ما سوی الله را همه از یاد برد
تا نماز خون بپا دارد امام
در مسیر بارش طوفان تیر
از فراز آسمان آسیمه‌سر
در مصلی بر مصلی سجده کرد
چون حسین بن علی تکبیر گفت
چشم خیل عرشیان مبهوت ماند
از قیام کربلا گویا هدف
زیر تیغ و تیر در صحرای خون

در غبار کربلا پیچیده بود
در دل عرش خدا پیچیده بود
شعله‌ی پیکار بالا می‌گرفت
در میان سینه‌ها جا می‌گرفت
با شتاب آمد کسی نزد امام
شعله‌ور شد پیشوا از این پیام
عاشقانه بر سر سجاده شد
رکعتان عشق را آماده شد
گرم نجوی با خدای خویش شد
در نمازی فارغ از تشویش شد
پیش مرگانش به صف اندر شدند
پیش پایش لاله‌گون پر پر شدند
جبرئیل آمد در آن صحرا فرود
بال رافت بر سر پاکان گشود
آفرینش کرد بر او اقتدا
بر نماز آخر خون خدا
با خدا راز و نیازی بوده است
با وضوی خون نمازی بوده است

مسجد، جلوه‌گاه اراده‌ی مردم در عمران خانه‌ی خدا

ایجاد انگیزه

خداوند تبارک و تعالی در دو آیه از قرآن تعبیر باقیات الصالحات را آورده است. یک بار می‌فرماید: «الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا»^۱ و در جای دیگری می‌فرماید: «وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَرَدًّا»^۲. باقیات الصالحات به معنای کارهای نیک ماندگار است. کارهای ماندگاری که دلیل ماندگاری آنها را خداوند متعال این‌گونه بیان فرموده است: «مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ»^۳. چون خدا ماندگار است، کارهایی

۱. کهف: ۴۶.

۲. مریم: ۷۶.

۳. نحل: ۹۶.

که برای او انجام می شود نزد او به یادگار خواهد بود؛ بنابراین ماندگار خواهد ماند. باقیات الصالحات کدام اعمال هستند؟ در روایات گوناگون مصداق‌هایی برای باقیات الصالحات ذکر شده است؛ مثل فرزند صالح، اذکار، نماز شب و غیره. اما مفسران گوناگون به تصریح و کنایه، هر عمل خوب را باقیات الصالحات نامیده‌اند. یکی از باقیات الصالحات، ساختن مسجد است. کار نیک ماندگاری که با سیر در تاریخ پرفراز و نشیب بشر و در برهه‌های مختلف تاریخی می‌توان اهمیت و ارزش آن را به خوبی مشاهده کرد.

اقناع اندیشه

در قرآن کریم به کسانی که به خدا و آخرت ایمان دارند،^۱ فرمان داده شده که به الگوها و اسوه‌های حسنه اقتدا کنند. قرآن کریم چه کسانی را به عنوان الگو به ما معرفی می‌کند؟ در جایی از ابراهیم به عنوان الگو و اسوه یاد می‌کند و می‌فرماید: «قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ».^۲ در جای دیگری رسول خدا را الگو و اسوه حسنه می‌داند و می‌فرماید: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ».^۳

یکی از ویژگی‌های مشترکی که در این دو پیامبر وجود داشته، مبادرت ایشان به تعمیر و ساخت مسجد بوده است. این ویژگی در بسیاری از پیامبران الهی به چشم می‌خورد؛ چنان‌که در برخی از

۱. ممتحنه: ۶.

۲. همان: ۴.

۳. احزاب: ۲۱.

روایات بیان شده است که آدم (علی نبینا و آله و علیه السلام) برای اولین بار اقدام به ساخت مسجد کرد و خانه کعبه و مسجد کوفه به دست ایشان احداث شد و نوح (علی نبینا و آله و علیه السلام) نیز مسجد کوفه را تعمیر و بازسازی کرد.^۱ اما در خصوص ساخت عمران و مسجد به دست این دو پیامبر - که قرآن در الگو و اسوه بودن ایشان به نام تصریح دارد - قرآن کریم نیز آیاتی را ذکر کرده است.

ابراهیم پس از موفقیت در امتحانات الهی، مأمور می‌شود که با همکاری و همیاری فرزندش حضرت اسماعیل علیه السلام و ارشاد و راهنمایی جبرئیل علیه السلام چیدن دیوار کعبه را آغاز کند. او در بیست و هفتم ذیقعد بنای کعبه را تکمیل و سپس حجرالاسود را که از سنگ‌های بهشتی است، بر دیواره آن نصب می‌کند.^۲ قرآن این جریان را ضمن آیات ۱۲۵ تا ۱۲۷ بقره این‌گونه بیان فرموده است:

«وَ إِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَ اٰمِنًا وَ اتَّخَذُوْا مِنْ مَّقَامِ اِبْرٰهِيْمَ مُصَلًّٰى وَ عٰهَدْنَا اِلٰى اِبْرٰهِيْمَ وَ اِسْمٰعِيْلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّٰئِفِيْنَ وَ الْعٰكِفِيْنَ وَ الرُّكَّعِ السُّجُوْدِ (۱۲۵) وَ إِذْ قَالَ اِبْرٰهِيْمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَ اَرْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرٰتِ مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَ الْيَوْمِ الْاٰخِرِ قَالَ وَ مَنْ كَفَرَ فَاَمْتَعُهُ قَلِيْلًا ثُمَّ اَصْحَبْتُهُ اِلٰى عَذَابِ النَّارِ وَ بئْسَ الْمَصِيْرُ (۱۲۶) وَ إِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهِيْمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَ اِسْمٰعِيْلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ (۱۲۷)».^۳ نکته بسیار جالب اینجاست

۱. تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۱۴۴.

۲. وقایع الایام، شیخ عباس قمی، ص ۸۸.

۳. و چون خانه [کعبه] را برای مردم محل اجتماع و [جای] امنی قرار دادیم، [و فرمودیم:] «در مقام ابراهیم، نمازگاهی برای خود اختیار کنید»، و به ابراهیم

که ابراهیم زمانی به انجام این مهم امر می‌شود که از امتحانات الهی سربلند بیرون آمده و به مقام امامت رسیده است. شاید بتوان از این آیات اهمیت و ارزش مسجدسازی و عمران خانه خدا را فهمید. نکته‌ای که باز هم قرآن کریم در جای دیگری به تصریح آن را بیان کرده و می‌فرماید: «إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ أَقَامَ الصَّلَاةَ وَ آتَى الزَّكَاةَ وَ لَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ»^۱. می‌دانید چه کسانی می‌توانند عمران و آبادی مسجد را به عهده بگیرند؟ مساجد خدا را تنها کسانی آباد می‌کنند که به خدا و روز بازپسین ایمان آورده و نماز برپا داشته و زکات داده و جز از خدا نترسیده‌اند. بنابراین این‌گونه نیست که هر کس توفیق انجام این وظیفه را پیدا کند.

اولین کسی که در اسلام اقدام به ساخت مسجد می‌کند، خود رسول خداست. فشارها و تهدیدها به اوج خود رسیده و دیگر در مکه برای رسول خدا جایی نبود. باید موقتاً به مکان دیگری می‌رفت تا در فرصت مناسب و با عِدّه و عُدّه بیشتری بازگردد

و اسماعیل فرمان دادیم که: «خانه مرا برای طواف کنندگان و معتکفان و رکوع و سجود کنندگان پاکیزه کنید.» و چون ابراهیم گفت: «پروردگارا، این [سرزمین] را شهری امن گردان، و مردمش را - هر کس از آنان که به خدا و روز بازپسین ایمان بیاورد - از فرآورده‌ها روزی بخش»، فرمود: «[ولی] هر کس کفر بورزد، اندکی بر خوردارش می‌کنم، سپس او را با خواری به سوی عذاب آتش [دوزخ] می‌کشانم، و چه بد سرانجامی است.» و هنگامی که ابراهیم و اسماعیل پایه‌های خانه [کعبه] را بالا می‌بردند، [می‌گفتند:] «ای پروردگار ما، از ما بپذیر که در حقیقت، تو شنوای دانایی».

و کار را یکسره کند. ایشان شبانه مکه را به مقصد یثرب ترک می‌کند. اندکی مانده به مدینه در میان طایفه بنی عمرو بن عوف، منتظر علی و خانواده‌اش می‌شود. پیش از حضرت عده دیگری از مسلمان‌ها، از مکه به نیت یثرب گریخته و در آنجا سکنی گزیده بودند. پیامبر ﷺ در اوج مبارزات خود و در مدتی که در این مکان یعنی قُبا به سر می‌برد تصمیم به ساخت مسجد می‌گیرد. مسجدی که آن چنان دارای مقام است که در شأن آن آیه‌ای نازل می‌شود. آیه‌ای که باعث می‌شود تا مسلمانان از آن تاریخ به بعد مسجد قبا را با نام مسجد تقوی یاد کنند. قرآن در این باره می‌فرماید: «لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَْسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ رَبِّ اجْلُ يُحِجُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ»^۱.

پس از پایان مسجد قبا، رسول خدا در میان غریو شادی مسلمانانی که چون خود ایشان مکه را به نیت یثرب، ترک گفته بودند وارد یثرب می‌شود. یثربی که چندی بعد با نام مدینه النبی شناخته می‌شود. اولین اقدام نبی اکرم ﷺ پس از اسکان در منزل ابوایوب انصاری، احداث مسجدی است که دیوارها و پایه‌های آن از خشت خام و سقف آن از شاخه‌های خرما است. مسلمانان هم‌دوش پیامبر ﷺ اقدام به احداث مسجدی می‌کنند که تا سالیان دراز به عنوان مهمترین مرکز اجتماعی جامعه اسلامی شناخته می‌شود. مسجد النبی ﷺ نه فقط محلی برای اعتکاف و عبادت که جایی برای اجتماع مسلمانان به هنگام مشورت و کلاس درسی

برای آموزش‌های دینی و اعتقادی محسوب می‌شود. رهبر انقلاب داستان بناء این مسجد را این‌گونه روایت می‌کنند: جلسو خان‌هی ابی ایوب انصاری، زمین افتاده‌ای بود. [پیامبر] فرمود این زمین مال کیست؟ گفتند متعلق به دو بچه‌ی یتیم است. پول از کیسه‌ی خود داد و آن زمین را خرید. بعد فرمود در این زمین مسجد می‌سازیم؛ یعنی یک مرکز سیاسی، عبادی، اجتماعی و حکومتی؛ یعنی مرکز تجمع مردم. جایی به عنوان مرکزیت لازم بود؛ لذا شروع به ساختن مسجد کردند. زمین مسجد را با پول خود خرید. وقتی بنا شد مسجد بسازند، خود پیغمبر جزو اولین کسان یا اولین کسی بود که آمد بیل را به دست گرفت و شروع به کندن پی مسجد کرد؛ نه به عنوان یک کار تشریفاتی، بلکه واقعاً شروع به کار کرد و عرق ریخت. طوری کار کرد که بعضی از کسانی که کناری نشسته بودند، گفتند ما بنشینیم و پیغمبر ﷺ این‌طور کار کند!؟ پس ما هم می‌رویم کار می‌کنیم؛ لذا آمدند و مسجد را در مدت کوتاهی ساختند.^۱

اما در اینجا لازم است یکی دیگر از تعمیرات مسجد که به دست پیامبر صورت گرفت و برای امروز ما بسیار درس‌آموز است، مرور کنیم. مقدمتاً باید عرض کرد که عمران و آبادانی همیشه به معنای سنگ روی سنگ گذاردن و خشت و چوب به هم پیوند دادن نیست. عمارت در مقابل خرابی قرار دارد و چنان‌که راغب در

۱. بیانات در خطبه‌های نماز جمعه‌ی تهران سال ۱۳۸۰.

مفردات می‌گویند منظور از عمارت گاهی حفظ بنا می‌باشد.^۱ حال این حفظ گاهی مربوط به ساختمان و جسم مسجد است و گاهی مربوط به معنا و روح مسجد مربوط می‌شود.

این واقعه‌ی درس آموز مربوط به سال نهم هجری است. خبر آتش گرفتن مسجدی به سرعت در شهر مدینه پیچید. این خبر موج نگرانی در مردم ایجاد کرد؛ اما این نگرانی وقتی دوچندان شد که مردم شنیدند رسول خدا ﷺ دستور به آتش زدن مسجد داده است. رسول خدا ﷺ که خود در سخنان گوناگون مسلمانان را تشویق به احداث مسجد می‌نمود و حتی برای نشان دادن ارزش این کار خود اقدام به ساخت مسجد نموده بود، حالا فرمان داده بود مسجدی را آتش بزنند. چرا؟

داستان مربوط می‌شود به زمانی که گروهی از افراد به ظاهر مسلمان اجازه ساخت مسجدی را از رسول خدا ﷺ گرفتند. به این بهانه که به ما اجازه دهید مسجدی در میان قبیله بنی‌سالم، نزدیک مسجد قبا بسازیم تا افراد ناتوان و بیمار و پیران از کارافتاده در آن عبادات خود را انجام دهند و در شب‌های بارانی که گروهی از مردم توانایی آمدن به مسجد شما را ندارند، فریضه‌ی نماز را آن‌جا انجام دهند. پیامبر ﷺ که با گروهی از مسلمانان عازم جنگ تبوک بودند، به آن‌ها مجوز ساخت داد. پس از بازگشت پیامبر از تبوک، آن‌ها مجدداً نزد ایشان آمده و تقاضا کردند که خود پیامبر ﷺ با اقامه نماز در این مسجد آن را افتتاح کند. این‌جا بود

۱. مفردات راغب، ج ۱، ص ۵۸۶.

که پیش از ورود رسول خدا ﷺ به دروازه‌های مسجد، فرشته‌ی وحی نازل گشت و آیات ۱۰۷ تا ۱۱۰ سوره‌ی توبه را بر پیامبر ﷺ نازل کرد و پرده از اسرار کار این منافقان برداشت. قرآن در این باره می‌فرماید: «وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِزْوَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَيُخَلِّفُونَ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (۱۰۷) لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لِمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُجِبُّونَ أَنْ يَتَّطَّهَرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ (۱۰۸)».^۱

نقل شده است که رسول خدا ﷺ عاصم بن عوف عجلانی و مالک بن دخشم را که از قبیله‌ی بنی عمرو بن عوف بود، فرستاد و به ایشان فرمود: به این مسجد که مردمی ظالم آن را ساخته‌اند بروید و خرابش نموده آن را آتش بزنید. در روایت دیگری آمده که پیامبر ﷺ، عمار یاسر و یکی دیگر از یاران خویش را فرستاد و آن دو، آن مسجد را آتش زدند. سپس دستور داد تا جای آن را خاکروبه‌دان نموده، کثافات محل را در آن جا بریزند. این برای امروز ما بسیار درس آموز است. نباید فکر کنیم که اگر مسجدی

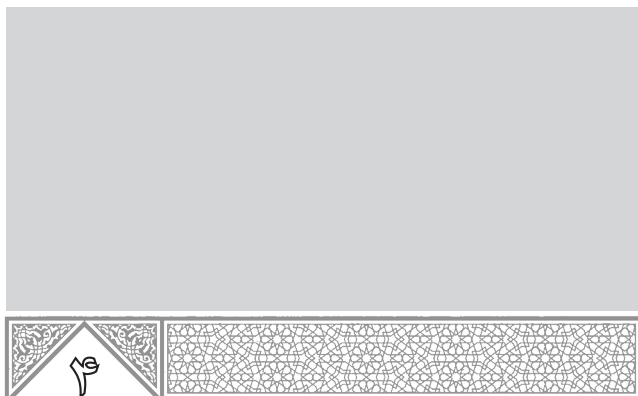
۱. و آنهایی که مسجدی اختیار کردند که مایه زیان و کفر و پراکندگی میان مؤمنان است، و [نیز] کمینگاهی است برای کسی که قبلاً با خدا و پیامبر او به جنگ برخاسته بود، و سخت سوگند یاد می‌کنند که جز نیکی قصدی نداشتیم. و [لی] خدا گواهی می‌دهد که آنان قطعاً دروغگو هستند. هرگز در آن جا نایست، چرا که مسجدی که از روز نخستین بر پایه تقوا بنا شده، سزاوارتر است که در آن [به نماز] ایستی. [و] در آن، مردانی‌اند که دوست دارند خود را پاک سازند، و خدا کسانی را که خواهان پاکی‌اند دوست می‌دارد.

از لحاظ ظاهری و بافت و بنا زیبا ساخته شد همه چیز تمام است. مسجد روح دارد و روح مسجد توحید است. اگر مسجد روح توحید نداشته باشد هیچ فرقی با دیگر ساختمان‌ها ندارد بلکه از آن جهت که مردم را منحرف می‌کند باید تخریب و سوزانده شود.

تحریرک احساسات

بنابراین نباید ظاهربین بود و باید باطن هر عملی را دید. مؤمن تیزبین است، عمق قضیه را می‌بیند. همین است که اصحاب سیدالشهداء علیهم‌السلام به وضو گرفتن و نماز خواندن سپاه بنی‌امیه توجه نمی‌کردند. آنها نگاهشان به امام بود و او را معنا و مفهوم نماز و دعا می‌دانستند. به همین دلیل تا آخرین قطره خون در راه حفظ جان او ایستادند؛ تا جایی که امام علیهم‌السلام نگاه کرد دید تنهای تنها شده است. همه رفته‌اند و هیچ یار دیگری برای او نمانده است.

مسجد، مرکز تعمیق اخوت ایمانه و رشد فضائل اخلاقه

ایجاد انگیزه

«وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ
وَإِزْوَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلِيُحْلِفَنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا
الْحُسْنَى وَ اللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ»^۱ مسجدی در حال سوختن بود
اما هیچ کسی مجاز به خاموش نمودن آتش نبود؛ چرا که سوزانده
شدن آن به امر الهی بوده است. مسجدی که محلی برای توطئه و
ایجاد تفرقه بین مؤمنین باشد باید سوزانده شود! در سال نهم هجرت
رسول خدا ﷺ که عازم جنگ تبوک بودند عده‌ای از منافقین نزد
پیامبر ﷺ آمدند و برای ساختن مسجد اجازه گرفتند تا از این
مسجد برای هدف منافقانه خود استفاده کنند اما...

۱. توبه: ۱۰۷.

افناع اندیشه

مسجد بی گمان به عنوان سنگری که از آغاز بنای آن تاکنون دارای نقش فرهنگی و آموزشی و تربیتی بوده است می‌تواند در خصوص رشد فضایل اخلاقی و تعمیق ارتباط برادران ایمانی نقش بسزایی داشته باشد.

«أَبَا الْحَسَنِ مُوسَى ابْنَ جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّهُ قَالَ: مَنْ أَسْبَغَ وُضُوئَهُ فِي بَيْتِهِ وَ تَمَشَّطَ وَ تَطَيَّبَ ثُمَّ مَشَى مِنْ بَيْتِهِ غَيْرَ مُسْتَعْجِلٍ وَ عَلَيْهِ السَّكِينَةُ وَالْوَقَارُ إِلَى مُصَلَاةٍ رَغْبَةً فِي جَمَاعَةِ الْمُسْلِمِينَ لَمْ يَرْفَعْ قَدَمًا وَ لَمْ يَضَعْ أُخْرَى إِلَّا كُتِبَ لَهُ حَسَنَةٌ، وَ مَحَتْ عَنْهُ سَيِّئَةٌ وَ رُفِعَتْ لَهُ دَرَجَةٌ فَإِذَا مَا دَخَلَ الْمَسْجِدَ إِلَى أَنْ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: ثُمَّ انْفَتَحَتِ الصَّلَاةُ مَعَ الْإِمَامِ جَمَاعَةً إِلَّا وَجِبْتَلُهُ مِنَ اللَّهِ الْمَغْفِرَةَ وَ الْجَنَّةَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُسَلَّمَ الْإِمَامُ؛^۱ امام موسی ابن جعفر عَلَيْهِ السَّلَامُ از پدر بزرگوارش نقل فرمود: کسی که در منزلش وضوی کامل بگیرد و مویش را شانه کند و خود را معطر نماید، سپس از خانه‌اش بدون عجله و با آرامش و وقار بیرون آید و به طرف محل نماز برود در حالی که میل به جماعت مسلمین دارد قدمی از زمین برنمی‌دارد و نمی‌گذارد مگر این که یک حسنه برایش نوشته شود و یک گناه از او محو گردد و یک درجه به خدا نزدیک شود تا زمانی که داخل مسجد شود. تا اینکه فرمود: سپس نماز را با امام جماعت شروع کند از طرف خدا مغفرت و بهشت بر او واجب می‌شود قبل از اینکه امام سلام نماز را بدهد».

۱. اصول الستة عشر (اصل زید نرسی)، ص ۴۶.

برای این که مؤمن سمت و سوی الهی پیدا کند باید مسیر و محل تفریح و عبادتش مسجد باشد. او می‌داند که در این مسیر نسبت به قدم‌هایی که برمی‌دارد در پیشگاه الهی درجه و مقام خواهد داشت و این وقار و آرامش می‌تواند زینتی برای حیات مؤمنانه‌اش محسوب شود. یکی از تفریح‌های مؤمن عبادت است و مؤمن نسبت به مسجد مثل ماهی نسبت به آب است؛ چرا که دوست ندارد به راحتی از آن بیرون بیاید. مسجد به عنوان یک مرکز دینی برای عموم، نقش اساسی در شکل‌گیری شخصیت افراد و اجتماعات مسلمین دارد. از این جهت بطور طبیعی مسجد می‌تواند در جهت‌دهی اخلاقی و رونق بخشیدن به زندگی مؤمنانه نقش خوبی را ایفا کند.

حضور بانوان و مردان و تبادل اعتقادات و خلق و خوی مؤمنانه‌ای که بین مردم شرکت‌کننده در مسجد حاکم است؛ اطلاعات اجتماعی، جو یا شدن از احوال هم و احوال مسلمین، تنها بخشی از این ظرفیت بزرگی است که مساجد دارند. در این مکان‌ها مؤمنان فرصت می‌یابند با جمعی آشنا شوند که از نظر دین و عبودیت با آنان هم‌رنگ هستند و توان ایجاد گروه‌های اجتماعی هماهنگ را دارند؛ بنابراین آنان می‌توانند از بین اهل مسجد برادران یا خواهران مناسبی، از حیث دینی، برای خود بیابند زیرا این افراد در ابعاد اخلاقی و اجتماعی شباهت‌های زیادی به هم دارند. امام صادق علیه السلام در این مورد فرمود: «يَا فَضْلُ، لَا يَأْتِي الْمَسْجِدَ مِنْ كُلِّ قَبِيلَةٍ إِلَّا وَافِدُهَا، وَ مِنْ كُلِّ أَهْلِ بَيْتٍ إِلَّا نَجِيئُهَا.»

فَضْلٌ، إِنَّهُ لَا يَزْجَعُ صَاحِبُ الْمَسْجِدِ بِأَقْلٍ مِنْ إِحْدَى ثَلَاثٍ: إِمَّا دُعَاءٍ يَدْعُو بِهِ يَدْخُلُهُ اللَّهُ بِهِ الْجَنَّةَ، وَإِمَّا دُعَاءٍ يَدْعُو بِهِ لِيَصْرِفَ اللَّهُ بِهِ عَنْهُ بَلَاءَ الدُّنْيَا، وَإِمَّا أَخٍ يَسْتَفِيدُهُ فِي اللَّهِ (عَزَّ وَجَلَّ)». ^۱ اهل مسجد به کمتر از یکی از سه چیز از مسجد بر نمی‌گردد [که یکی از آنها] دوستی است که از او در مسیر خدا استفاده می‌کند. زنان و مردان با حضور در مساجد، می‌توانند از یک اجتماع سالم دینی بهره‌مند شوند. طبق روایتی که از امام علی علیه السلام نقل شد، تأثیرات رفتاری که حضور در مسجد بر جای می‌گذارد، می‌تواند جامعه دینی را از فساد و گناه پاک کرده و مسلمین را به سمت یک جامعه سالم هدایت کند. «مَنْ اخْتَلَفَ إِلَى الْمَسَاجِدِ أَصَابَ إِحْدَى الثَّمَانِ أَخًا مُسْتَفَادًا فِي اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَوْ عِلْمًا مُسْتَظَرًّا أَوْ آيَةً مُحْكَمَةً أَوْ رَحْمَةً مُنْتَظَرَةً أَوْ كَلِمَةً تَزِدُّهُ عَن رَدَى أَوْ يَسْمَعُ كَلِمَةً تَدُلُّهُ عَلَى هُدَى أَوْ يَتْرُكُ ذَنْبًا خَشِيئَةً أَوْ حَيَاءً؛ ^۲... یا کلماتی می‌شنود که او را از فساد و گناه باز می‌دارد و یا به خاطر ترس [از خدا] یا حیا و آبرو، گناهی را ترک می‌کند».

بر این اساس حضور در مسجد، می‌تواند نقش بازدارنده در ارتکاب جرایم و گناهان نیز داشته باشد و افرادی که در مسجد حضور دارند و دوستانی مسجدی دارند کمتر به سمت جرائم حرکت می‌کنند با اندکی دقت در می‌یابیم که ماه مبارک رمضان که جلوه‌های معنویت در بین عموم مردم نمود دارد، آمار جرم و

۱. امالی شیخ طوسی، ص ۴۷.

۲. من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص ۲۳۷.

جنایت نیز کاهش داشته است. قال رسول الله ﷺ: «سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ إِمَامٌ عَادِلٌ وَ شَابٌّ نَشَأَ فِي عِبَادَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَ رَجُلٌ قَلْبُهُ مُتَعَلِّقٌ بِالْمَسْجِدِ إِذَا خَرَجَ مِنْهُ حَتَّى يَعُودَ إِلَيْهِ»^۱ هفت گروه در قیامت مورد توجه خدا قرار می‌گیرند... [که از جمله آنهاست،] شخصی که وقتی از مسجد خارج می‌شود تا زمان برگشت، توجه‌اش به مسجد باشد». این همه نشان می‌دهد، حضور در مسجد، علاوه بر آثار دنیوی که همان رشد در جهت اخوت و برادری بین مردم بوده، از جنبه اخروی و کمالات معنوی نیز - به عنوان عاملی تأثیرگذار - مورد توجه است.

نقل است که شیخ الرئیس ابوعلی سینا برای ابو سعید ابوالخیر نوشت: چه لزومی دارد، مردم همه در مسجد اجتماع کنند، با اینکه خداوند از رگ گردن به انسان نزدیکتر است. هر جا که باشی اگر رابط‌ها با خدا برقرار باشد، نتیجه خواهی گرفت. وی در پاسخ نوشت: اگر چند چراغ در یک جا روشن باشد، اگر یکی از آنها خاموش شد، چراغ‌های دیگر روشن است، ولی اگر همان چراغ‌ها هر کدام در یک اتاق باشد، اگر یکی از آنها خاموش شد، آن اتاق در تاریکی فرو خواهد رفت. انسان‌ها نیز این‌گونه‌اند؛ تربیت سیاسی که در مسجد ارائه می‌شود، به دلیل ماهیت مذهبی آن می‌تواند نسلی را پدید آورد که پشتوانه جامعه دینی باشند و در برابر حوادث سیاسی هوشیاری لازم را داشته باشند. بعضی گناهکارند، اگر تنها باشند، شاید موفق به کسب فیوضات الهی نشوند، ولی اگر در جمع باشند، شاید خداوند به برکت

۱. خصال، ج ۲، ص ۳۴۳.

افراد دیگر، آنها را هم مشمول برکات خود سازد.^۱

شخصی به نام ابوسلیمان حلوانی در مورد صفات مؤمنین از امام صادق علیه السلام سؤال کرد و ایشان فرمود: صفت مؤمن نیرومندی است در دین، و احتیاط است در نرمش، و ایمان است در باور و یقین، و حرص و علاقه شدید در فهم و فقه، و نشاط و جدیت در هدایت، و نیکی در پایداری و استقامت، و چشم‌پوشی و خودداری هنگام شهوت و هوس، و دانش در حلم و بردباری، و شکرگزاری در مدارا، و بخشندگی در حق، و میانه‌روی در غنی و بی‌نیازی، و آراستگی در فقر و بی‌چیزی، و گذشت در نیرومندی، و طاعت و بندگی در خیرخواهی، و پارسائی در خواهش و میل، و رغبت شدید در جهاد، و نماز در گرفتاری، و شکیبائی در سختی، و در سختی‌ها با متانت، و در ناخوشایندی‌ها شکیبا، و در رفاه و خوشی‌ها شکرگزار است؛ غیبت نمی‌کند، و تکبر نمی‌ورزد، و تعدی و تجاوز نمی‌نماید و اگر بر او تعدی و ستمی شود شکیبائی می‌کند، و از خویشاوند نمی‌بُرد، و سست و ضعیف، و سخت‌دل و خشن و بدخلق نیست، نگاهش از کنترل او خارج نمی‌شود، و شکمش او را به رسوائی نمی‌کشاند، و عورتش بر او چیره نمی‌گردد، و به مردم حسد نمی‌ورزد، و سستی نمی‌کند، و تبطیر و تلف و اسراف و زیاده‌روی نمی‌نماید، بلکه میانه‌روی می‌کند، و به ستم‌دیده یاری و به مستمندان مهربانی می‌نماید، نفسش از او در زحمت و مردم از او در راحت هستند، در جاه دنیا رغبت و از رنج آن بی‌تابی نمی‌کند؛ مردم کاری و

۱. داستان‌ها و پندها، ج ۹، ص ۵۸.

مهمی دارند (دنیا) که به آن روی آورده‌اند و او مهم دیگری دارد (دین و آخرت) که او را به خود مشغول ساخته است؛ در حلم و بردباریش نقصانی و در رأی و اندیشه‌اش سستی و در دینش تباهی دیده نمی‌شود؛ کسی را که با او مشورت نماید راهنمایی می‌کند، و هرکس را که به او کمک کند یاری می‌نماید، از باطل و فحش و جهالت می‌ترسد و می‌گریزد؛ و صفت مؤمن اینهاست^۱.

فضایل اخلاقی که در مورد مؤمن بیان شد به وضوح می‌توان دریافت که برای روشن شدن این گونه فضایل در یک انسان و نیز تقویت آن به جمعی مؤمنانه مثل نهاد خانواده و بستری مساعد مثل مساجد نیاز است تا در به ایجاد و رشد آن فضیلت‌ها منجر شود. همان طوری که شناخت صفات مؤمن در اخلاق نیکو داشتن تأثیرگذار است، شناخت صفات بد اشخاص نیز نقش‌آفرین است؛ چرا که در مواردی خوب است. شناخت صفات رذیله به مؤمن کمک می‌کند تا زندگی و اخلاق خویش را با آن تنظیم کند و آن رذیله‌ای که در خود وجود دارد را دنبال کند و برای حذف آن چاره‌ای بیندیشد. آموزش ادب از بی‌ادبان نیز خود مسیری است. در مسجد و در کنار هم بودن برخی از نواقص و رذایل افراد نیز نمود پیدا می‌کند. به عنوان مثال در این اجتماع می‌تواند خست، دروغ، غیبت و... را ببیند و نسبت به رفع آن در خود و نیز دیگران برنامه‌ریزی کند.

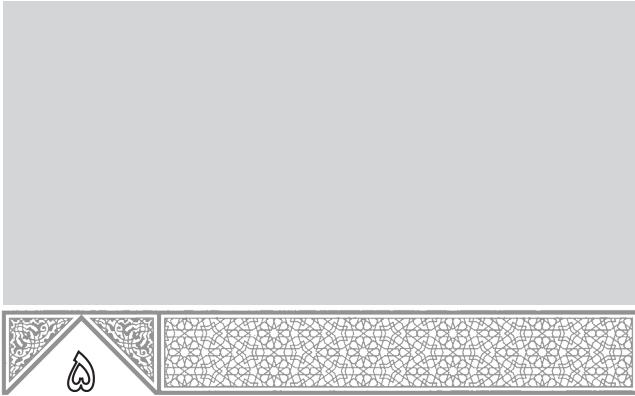
شناخت صفات رذیله اخلاقی مانند: احساس حقارت،

۱. به نقل از کتاب نصایح (آیت الله مشکینی).

بی حوصلگی، بد اخلاقی، افراط در دوستی، ناامیدی، خودکم بینی، عقاید گمراه کننده، عادات غلط و بی اعتنائی به ارزش ها و... انسان را بر آن می دارد تا در صدد رفع و حذف نکات بد اخلاقی خویش قرار گیرد و با حساسیت ویژه به خود بنگرد تا رفتار، کردار و گفتار خود را با منطق حل و فصل کند و این در موارد دوستان خوب مسجدی، مثل کف دست و پشت دست برای اصلاح هم کمک خواهند کرد.

نتیجه گیری

با مؤمنان نشست و برخواست کردن خیلی از نکات خوب و بد انسان را نمایان خواهند کرد. برادران ایمانی در مسجد با رفتار یا با گفتار خود مثل آینه این مهرورزی را انجام می دهند؛ چرا که مؤمن آینه مؤمن است و تمام عیوب را روبروی آدم می گوید و نه مثل شانه پشت سر، موبه مو بگوید. حضور در مساجد این بستر را فراهم می کند تا در جهت رشد فضایل و رفع رذایل اخلاقی گام های خوبی برداشته شود.

مسجد، محور خدمات فرهنگی و اجتماعی محله

ایجاد انگیزه

در طول تاریخ، خدمات فرهنگی و اجتماعی صورت گرفته توسط دولت‌ها یا افراد خیر، موجب شکوفایی اقتصادی و فرهنگی و مذهبی جوامع مختلف می‌شده است. معمولاً نهادهای مذهبی همچون کلیسا و مساجد در تحریک و تشویق افراد جهت انجام دادن چنین کارهایی نقش بسزایی داشته‌اند.

در این میان، جایگاه مسجد، جایگاهی بی‌همتا است؛ چرا که اشخاصی که به آنجا جهت ادای فریضه‌ی نماز می‌آمدند، با گسستن از مادیات و پیوستن به معنویات، برای انجام خدمات فرهنگی و اجتماعی، شوقی دوچندان و عزمی راسخ می‌یافتند. به این ترتیب، مسجد محور خدمات فرهنگی و اجتماعی محلات شد.

در گذشته‌ها، و حتی امروزه، افراد نیازمند برای برطرف کردن نیازهای خود، ابتدا به مسجد روی می‌آورند. در مورد خدمات اجتماعی مسجد نیز سخن فراوان است؛ اما از آنجا که اجرای عبادات فردی و مراسم عبادی جمعی در مسجد، برجسته‌ترین کارکرد آن است، معمولاً دیگر کارکردهای آن دیده نمی‌شود یا کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد.

اقناع اندیشه

کارکردهای مسجد را می‌توان به سه گروه کارکردهای عبادی، اجتماعی و خاص تقسیم نمود.

۱. کارکردهای عبادی

برای بُعد عبادی مسجد نمونه‌های گوناگونی می‌توان ذکر کرد که استفاده از مساجد در راستای همه‌ی آنها از صدر اسلام مرسوم بوده و تقریباً صحت استفاده از مسجد در موارد یادشده از متواترات بین مسلمانان است.

در این خصوص می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

الف. نماز جماعت؛

ب. تلاوت قرآن؛

ج. اعتکاف؛

د. خواندن نوافل؛

ه. دعا و مناجات؛

و. تبلیغ و سخنرانی.

۲. کارکردهای اجتماعی مسجد

الف. رأی‌گیری

از زمان پیامبر اکرم ﷺ مساجد محل شور و تصمیم‌گیری‌های مهم در سطح اجتماعی بوده است؛ به گونه‌ای که بعد از وفات ایشان - به علت مرسوم بودن انجام این‌گونه امور در مسجد - در جریان غصب خلافت نیز اصحاب در مسجد پیامبر ﷺ گرد هم جمع شدند.

ب. اعلام و اطلاع‌رسانی

اعلام و اطلاع‌رسانی در مساجد، می‌تواند دو جنبه داشته باشد: جنبه اول، آنکه در راستای امور عبادی قرار داشته باشد؛ مانند اذان گفتن که نه‌تنها مورد تأیید است، بلکه یکی از سنت‌ها و آداب اسلامی نیز به شمار می‌رود.

جنبه دیگر، آنکه برای امور دنیوی مورد استفاده قرار گیرد؛ مانند اعلام و اطلاع‌رسانی برای یافتن اشیای گمشده. این کار که امروزه در بعضی از مساجد مرسوم است، ظاهراً مورد تأیید احادیث نیست؛ زیرا اشعری در حدیثی مرفوع می‌گوید: «أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَى الْمَسْجِدِ يُنْشِدُ صَالَةً لَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قُولُوا لَهُ لَا رَدَّ لِلَّهِ عَلَيْكَ فَإِنَّهَا لِعَیْرِ هَذَا بُنِيتَ قَالَ وَ رَفَعُ الصَّوْتِ فِي الْمَسَاجِدِ يُكْرَهُ؛^۱ مردی به مسجد آمد و با صدای بلند اعلام کرد که چیزی گم کرده است. پیامبر ﷺ فرمود: به او بگوئید: خداوند آن را به

۱. بحار الانوار، ج ۸۱، ص ۸.

تو باز نگرداند؛ چراکه مسجد برای کاری جز این بنا شده است. [همچنین] فرمود: بلند کردن صدا در مساجد ناپسند است.»

ج. عضوگیری برای جهاد و فعالیتهای اجتماعی

امکان پیدایش این کارکرد، بیشتر در زمان جنگ است و تنها مصداق آن در مساجد امروزی، پایگاه‌های مقاومت بسیج است. البته تذکر این مطلب به نظر لازم می‌آید که پایگاه‌های بسیج، امروزه فعالیت‌های گسترده‌ای دارند و آمادگی دفاعی یکی از برنامه‌های آنهاست. با نگاهی به تاریخ خواهیم دید که پیامبر اکرم ﷺ خطبه‌های آتشین خود را برای اعزام مسلمانان به جهاد و مبارزه با کفر و شرک، در مساجد ایراد می‌کردند و حتی آمادگی‌های قبل از اعزام هم در مسجد شکل می‌گرفته است.

بعضی از نقل‌ها نیز مؤید این مطلب است. برای مثال حارث بن یزید بکری می‌گوید: «قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فَدَخَلْتُ الْمَسْجِدَ فَإِذَا هُوَ عَاصٍ بِالنَّاسِ وَ إِذَا رَايَاتِ سُودٍ وَ إِذَا بِلَالٌ مُتَقَلِّدُ السَّيْفِ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قُلْتُ مَا شَأْنُ النَّاسِ قَالُوا يُرِيدُونَ أَنْ يُبْعَثَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ وَجْهًا؛ به مدینه آمدم و وارد مسجد شدم. در این هنگام [دیدم] مسجد پر از جمعیت است و پرچم‌های سیاه‌رنگ [در جنبش و اهتزازند] و بلال در پیش روی رسول خدا ﷺ شمشیر خود را حمایل کرده است. گفتم: مردم را چه شده است؟ گفتند: [پیامبر] می‌خواهد عمرو بن عاص را [با لشکر] به جایی بفرستد.»

د. شورای حل اختلاف

سابقه این کار کرد نیز به عصر پیامبر اکرم ﷺ برمی‌گردد. در آن دوران امور قضایی، فصل خصومات و محکوم ساختن بزه‌کاران، همگی در مسجد انجام می‌شده و این سخن، غیر واقعی نخواهد بود اگر بگوییم: مسجد در آن روزها یک دادگستری به تمام معنا بوده است. پس از وفات پیامبر ﷺ، جانشینان حضرت نیز راه ایشان را ادامه دادند و این سنت به عنوان یک کارکرد مورد اتفاق برای مساجد تا مدت‌ها برقرار بوده است.

از جمله احادیث مؤید این امر، حدیث زیر است:

امام صادق ﷺ فرمودند: «بِأَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ﷺ حَكَمَ فِي مَسْجِدِ الْكُوفَةِ وَ قَضَى فِيهِ بَيْنَ النَّاسِ وَ دَكَّةُ الْقَضَاءِ مَعْرُوفَةٌ فِيهِ إِلَى يَوْمِنَا هَذَا...»^۱ امیرالمؤمنین ﷺ در مسجد کوفه حکم می‌کردند و در آن بین مردم قضاوت می‌نمودند و دکه قضا، در این مسجد تا به امروز معروف است.»

ه. کارکرد آموزشی

امروزه با وجود پیشرفت‌های پدیدآمده در عرصه آموزش و وسایل کمک آموزشی که بیشتر از قبل، لزوم انتقال محیط‌های آموزشی به بیرون از مساجد را نمایان می‌کند، هنوز هم کارکرد آموزشی مساجد تعطیل نشده است. در حدیثی از رسول خدا نقل شده است: «مَنْ غَدَا إِلَى الْمَسْجِدِ لَا يُرِيدُ إِلَّا لِيَتَعَلَّمَ خَيْرًا أَوْ لِيُعَلِّمَهُ كَانَ لَهُ أَجْرٌ مُعْتَمِرٍ تَامَ الْعُمْرَةَ وَ مَنْ رَاحَ إِلَى الْمَسْجِدِ لَا يُرِيدُ إِلَّا

۱. همان، ج ۸۰، ص ۳۶۲.

لِيَتَعَلَّمَ خَيْرًا أَوْ لِيُعَلِّمَهُ فَلَهُ أَجْرٌ حَاجَّ تَامَّ الْحِجَّةِ؛^۱ هر کس بامدادان به مسجد برود و هدفی جز این نداشته باشد که کار خوبی را یاد بگیرد یا به دیگری یاد بدهد، اجر به جای آورنده عمره کامل را دارد و کسی که در شب به مسجد برود و هدفی جز این نداشته باشد که کار خوبی را فراگیرد یا به دیگری آموزد، پاداش یک حج کامل برای اوست».

۱- ۳. برگزاری مجلس ترحیم

درباره‌ی این شأن مسجد روایتی در رد یا تأیید آن به دست نیامده است؛ با وجود این، به نظر می‌رسد این کارکرد مسجد می‌تواند بر اساس قاعده کلی محوریت مسجد در شهر اسلامی مورد تأیید باشد؛ به شرط آنکه منافاتی با حرمت مسجد نداشته باشد.

۲- ۳. کمک به مستمندان

دستور الهی کمک و انفاق به مستمندان از طرفی، و وجود اجتماع مؤمنان در مساجد از سوی دیگر، باعث شده است که افراد تهیدست برای درخواست کمک به مساجد روی آورند. البته این پدیده تازگی نداشته و جریان کمک‌طلبی مستمند و خاتم‌بخشی امیرالمؤمنین علیه السلام که آیه ۵۵ سوره مائده^۲ به آن اشاره دارد، این سخن را تأیید می‌کند. اما گسترش این پدیده مشکلاتی را هم با خود به همراه آورده است:

۱. همان، ج ۱، ص ۱۸۵.

۲. «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ هُمْ رَاكِعُونَ»

- عدم سازگاری تکدی‌گری با کرامت افراد مستمند؛
 - نازیبا ساختن جلوه مساجد؛
 - فراهم آمدن فرصت سوءاستفاده برای عده‌ای از فرصت‌طلبان
 همراه با رواج پیدا کردن چنین کارکردی برای مساجد.
 در بعضی از مساجد در راستای حل مشکلات این پدیده،
 برای مساجد کارکرد تازه‌ای تعریف کرده‌اند و آن نظام‌مند کردن
 کمک‌ها در قالب صندوق‌های قرض الحسنه است که از طریق
 آن، هم آبروی افراد مستمند حفظ می‌شود و هم مسیر سوء استفاده
 افراد سودجو بسته می‌شود. این صندوق‌ها می‌تواند در کنار پرداخت
 وام، باگردآوری کمک‌های بلاعوض اهل مسجد و زکات آنها،
 تهیدستان واقعی را تحت پوشش خود قرار دهد.

۳ - ۳. محلی برای استراحت و خواب

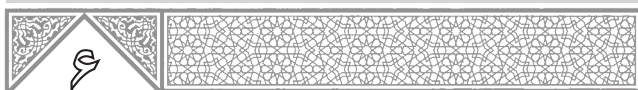
منظره افرادی که گوشه و کنار مسجد دراز می‌کشند و اقدام به
 استراحت و بعضاً خوابیدن می‌کنند، برای بسیاری از ما غریب و
 ناآشنا نیست. این قبیل صحنه‌ها در بعضی از مساجد به قدری زیاد
 دیده می‌شود که گویی یکی از کارکردهای آن مساجد همین امور
 است! برخورد معصومین علیهم‌السلام با این پدیده، هم آموزنده است و هم
 جالب. از جمله می‌توان به مورد زیر اشاره کرد:

ابو حمزه ثمالی از امام باقر علیه‌السلام نقل می‌کند که فرمودند: «مردی
 بود از اهل یمامه به نام جویر که نزد رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم آمد تا از
 اسلام بهره‌ای بگیرد. [جویر] اسلام آورد و مسلمان خوبی شد و
 چون مردی کوتاه‌قد، بی‌چیز، نیازمند، برهنه و سیاه‌چرده و زشت‌رو

بود، رسول خدا ﷺ او را به همراه خود برد و یک پیمانۀ غذا با ظرفی خرما به او داد و دو ردا بر او پوشانید و او را امر نمود که در مسجد بماند و شب در آنجا بخوابد. وی به خواست خدا مدتی در مسجد ماند تا اینکه غریبان نیازمندی که به اسلام می‌گرویدند، در شهر مدینه زیاد شدند و دیگر مسجد برایشان تنگ شد. آنگاه خدای عزوجل به پیامبرش ﷺ وحی نمود که مسجدت را پاکیزه کن و کسانی را که شب در مسجد می‌خوابند، از آن بیرون کن و فرمان به بستن درهای [خانه‌های] کسانی بده که در مسجد تو دری دارند به جز در [خانه] علی و فاطمه علیهما السلام و هیچ جُنُبی از آن نگذرد و غریبی در آن نخوابد»^۱.

---

۱. اصول کافی، ج ۵، ص ۳۴۰.

مسجد، پیشتاز در ترویج اندیشه‌های امام و رهبر

ایجاد انگیزه

عناصر گوناگون مسجد و شکل وظیفه‌ای که در اسلام برای آن معین شده، به‌خوبی گویای این نکته است که این مکان فضای فعالیت است نه انفعال؛ آن‌هم فعالیتی مثل جنگ. محراب مشتق از حرب به معنای نبردگاه، بهترین دلیل و مؤید بر این سخن است. براساس همین مبنا و ملاک امام خمینی (ره) مسجد را سنگر می‌دانست و در ایام انقلاب مردمی ملت مؤمن و مسلمان علیه طاغوت می‌فرمود. «اینها از مسجد می‌ترسند، من تکلیفم را باید ادا کنم به شما بگویم، شما دانشگاه‌های شما دانشجوها، همهتان بروید مساجد را پر کنید. سنگر اینجا هست، سنگرها را باید پر کرد.»

اگر مسجد سنگر باشد و ما هم در حال جنگیدن و مبارزه،

باید باور داشته باشیم که این جنگ باید بر اساس طرح و نقشه صورت گرفته و از جای مشخصی فرماندهی شود. در زمان غیبت معصوم علیه السلام به امر امام معصوم علیه السلام بر ما لازم است که در این جنگ و نبرد سخت و نفس گیر، عالمانی را که بر هوای نفس خود پیروز شده و البته بصیرت لازم برای نبرد با دشمنان داخلی و خارجی دارند، شناخته و بر اساس دستورهای ایشان عمل کنیم؛ چنان که فرمودند: «فَأَمَّا مَنْ كَانَ مِنَ الْفُقَهَاءِ صَائِنًا لِنَفْسِهِ حَافِظًا لِدِينِهِ مُخَالَفًا عَلَى هَوَاهُ مُطِيعًا لِأَمْرِ مَوْلَاهُ فَلِلْعَوَامِّ أَنْ يُقْلَدُوهُ».^۱ اما مسجد تا چه اندازه هویت سنگر بودن خود را در اجرای منویات امام و رهبری، فرماندهان این انقلاب و جنگ علیه استکبار جهانی و طاغوت حفظ کرده است؟

افق اندیشه

۱. نقش مسجد در پیروزی و تداوم انقلاب اسلامی

در تاریخ انقلاب شکوهمند اسلامی، مساجد نقش سازنده و مؤثر خود را در تقویت ایمان به - هدف و همچنین - گردآوری طبقات گوناگون از آحاد جامعه به خصوص جوانان ایفا نموده است. فرمایش حضرت امام بیانگر نقش مهم مساجد در پیروزی انقلاب است، آنجا که می فرمایند. «این مساجد بود که این پیروزی را برای ملت ما درست کرد، این مراکز حساسی است که ملت باید به آن توجه داشته باشند. این طور نباشد که خیال کنیم حالا دیگر

۱. وسائل الشیعة، ج ۲۷، ص ۱۳۶.

ما پیروز شدیم دیگر مسجد می‌خواهیم چه کنیم؟ پیروزی ما برای اداره مسجد است.»^۱

رهبر معظم انقلاب در همین باره می‌فرماید: «یکی از علل پیروزی این انقلاب مبارک در ایران اسلامی - و یا لاقلاً سهولت این پیروزی - این بود که مردم به مساجد اقبال پیدا کردند؛ جوانان مساجد را پر کردند و علمای اعلام، مساجد را به عنوان مرکزی برای تعلیم، تربیت، روشنگری افکار و اذهان، مورد استفاده قرار دادند و مسجد، مرکزی برای حرکت، آگاهی، نهضت و افشای اسرار زمامداران فاسد و خودفروخته‌ی رژیم طاغوت شد. در دوره‌ی مشروطیت هم همین‌طور بوده است؛ در دوره‌ی ملی شدن صنعت نفت هم تا حدودی همین‌طور بود؛ در زمان انقلاب هم که این مسئله، به حدّ اعلی رسید.»^۲

۲. نقش مسجد در بیداری اسلامی

یکی از مهم‌ترین ویژگی‌ها و کارکردهای سنگر مسجد نقش جهانی و بین‌المللی آن در برخورد با استکبار و طاغوت‌های جهانی است؛ کارکرد مهمی که امام خمینی (ره) پس از پیروزی انقلاب اسلامی از آن با عنوان «صدور انقلاب» یاد کردند.

در همین باره حضرت امام راحل مساجد را مرکز جنبش‌ها و حرکت‌های اسلامی معرفی کرده، می‌فرماید: «مسجد در اسلام و

۱. صحیفه امام خمینی، ج ۱۳، ص ۱۵.

۲. در دیدار علما، طلاب و اقشار مختلف مردم شهر مقدس قم، به مناسبت سالروز ۱۹

دی‌ماه سال ۱۳۷۵.

در صدر اسلام همیشه مرکز جنبش و حرکت‌های اسلامی بوده است. از مسجد تبلیغات اسلامی شروع می‌شده، از مسجد حرکت قوای اسلامی برای سرکوبی کفار و وارد کردن آنها در زیر بیرق اسلام بوده است. شما که از اهالی مسجد و علمای مساجد هستید، با پیروی از پیامبر اسلام ﷺ و اصحاب آن حضرت، مساجد را برای تبلیغ اسلام و حرکت اسلامی و تأیید مستضعفین در مقابل مستکبرین قرار دهید.^۱

رهبر انقلاب نیز با اشاره به اهمیت مسجد در صدر اسلام و طول تاریخ، به خصوص در دوران کنونی نقش این سنگر کلیدی را در بیداری اسلامی این‌گونه بیان می‌فرمایند: «مسجد، نه فقط در زمان ما و نه فقط در کشور عزیز اسلامی ما، بلکه در نقاط مختلف عالم و در طول تاریخ، منشأ آثار بزرگ و نهضت‌ها و حرکت‌های اسلامی بزرگی شده است. مثلاً قیام مردم کشورهای شمال آفریقا که مسلمان هستند - مثل الجزایر و دیگر کشورهایی که سال‌ها در زیر سلطه‌ی نظامی استعمار فرانسوی‌ها بودند - از مساجد شروع شد که به پیروزی هم رسید و کشورها استقلال پیدا کردند. انقلاب در این کشورها هم، آن روزی رو به شکست رفت و دوباره ملت‌ها استقلال خودشان را از دست دادند که رابطه‌ی خود را با مساجد و با دین و ایمان مساجد قطع کردند.»^۲

۱. صحیفه امام خمینی، ج ۷، ص ۶۵.

۲. در دیدار علما، طلاب و اقشار مختلف مردم شهر مقدس قم، به مناسبت سالروز ۱۹ دی‌ماه سال ۱۳۷۵.

۳. نقش مسجد در ایجاد بصیرت سیاسی

یکی از مهم‌ترین نیازهای جامعه اسلامی و انقلابی که در کلام امام و رهبری بر آن تأکید شده، وجود بصیرت سیاسی در عموم مردم است. ویژگی مهمی که نبود آن حادثه‌های تلخی چون عاشورای ۶۱ ه.ق و ۸۸ ه.ش را به وجود آورد و وجود آن بهمن ۵۷ و دی‌ماه ۸۸ را رقم زد. مسجد در نگاه امام و رهبری مرکز ایجاد این ویژگی اسلامی و انقلابی است. زمانی که مسئله سکولاریسم و جدایی دین از سیاست - یکی از مهم‌ترین شگردهای استعمار انگلیس از دوران قاجار و بالتبع در دوران پهلوی - شدت گرفت، حضرت امام تأکید داشتند که مساجد می‌تواند پایگاه مهمی برای بصیرت‌بخشی در مقابله با این انحراف باشد. ایشان در این باره می‌فرمایند: «مساجد باید مجتمع بشود از جوان‌ها، اگر ما بفهمیم که این اجتماعات چه فوایدی دارد و اگر بفهمیم که اجتماعاتی که اسلام برای ما دستور داده و فراهم کرده است چه مسائل سیاسی را حل می‌کند، چه گرفتاری‌هایی را حل می‌کند، این‌طور بی‌حال نبودیم که مساجدمان برای چند پیرزن و پیرمرد مرکز بشود.»^۱

رهبر انقلاب نیز در رابطه با نقش مسجد در رابطه با بصیرت و روشنگری سیاسی می‌فرماید: «ملت ایران باید مساجد را مغتنم بشمارد و پایگاه معرفت و روشن‌بینی و روشن‌گری و استقامت ملی به حساب آورند. اگر کسی خیال کند که در مسجد، فقط چند رکعت نماز می‌خوانند و بیرون می‌آیند و این چه تأثیری دارد،

۱. صحیفه امام خمینی، ج ۱۳، ص ۳۲۵.

خطاست. این طور نیست. اولاً اگر همان چند رکعت نماز هم با چشم بصیرت نگاه شود، خود نماز که به زبان مُشَرَّع مقدّس نماز و اذان، خیر العمل و فلاح است، مایه‌ی برکات زیادی می‌شود. نماز یک ملت را به قیام لله وادار می‌کند. نماز انسان‌ها را از فساد دور و به خلوص و فداکاری نزدیک می‌کند.»^۱

۴. مسجد مرکز تبلیغات اسلامی

یکی از مهم‌ترین وظایفی که امام و رهبری برای مسجد طراز اسلامی نام می‌برند، ویژگی مؤثر و فعال بودن آن در امر تبلیغ و جهت‌دهی مردم است. امام خمینی (ره) با انتقاد از مساجد خنثی و منفعل، این آفت را از تأثیرات الغاشده توسط استکبار جهانی دانسته، می‌فرماید: «اما راجع به - اسلام شروع کردند تبلیغات کردن به - اینکه اسلام یک مکتبی است که مربوط به - دعا و روابط بین مردم است و به - سیاست کاری ندارد این را آنقدر تبلیغات کردند که در جامعه خود روحانیت هم اعتقاد پیدا کردند که روحانی به مسجد برود و نماز بخواند و درس بگوید و مباحثه کند و آداب شرعیه را به مردم نشان دهد. آنها دیدند که نماز روحانیون و نماز اسلام هیچ به آنها ضرر ندارد هرچه بخوانند نماز بخوانند.»^۲ همچنین در جای دیگری می‌فرماید: «مسجد مرکز تبلیغ است، در صدر اسلام از همین مساجد جنبش‌ها، ارتش‌ها راه می‌افتاده، مرکز تبلیغ احکام

۱. در دیدار علما، طلاب و اقشار مختلف مردم شهر مقدس قم، به مناسبت سالروز ۱۹

دی‌ماه سال ۱۳۷۵.

۲. صحیفه امام، ج ۴، ص ۱۶.

سیاسی اسلامی بوده، هر وقت يك گرفتاری را طرح می‌کردند صدا می‌کردند: «الصلوة مع الجماعة» اجتماع می‌کردند، این گرفتاری را طرح می‌کردند، صحبت‌ها را می‌کردند، مسجد مرکز اجتماع سیاسی است. اجتماعات خود را هر چه بیشتر در مسجد و محافل و فضاهای باز عمومی برپا نمایند.^۱

رهبر انقلاب نیز در ضمن تأکید بر این نقش مهم در مسجد، با بیان خاطره‌ای از تجربه خود در ایام طاغوت، فرمودند: «آن وقت من و امثال من که در زمینه‌ی مسائل مبارزه، به طور جدی و عمیق فکر می‌کردیم، هم‌تیمان را بر این گذاشتیم که تا آنجایی که می‌توانیم، جوانان را از دایره‌ی نفوذ فرهنگی رژیم بیرون بکشیم. من خودم مثلاً مسجد می‌رفتم، درس تفسیر می‌گفتم، سخنرانی بعد از نماز می‌کردم، گاهی به شهرستان‌ها می‌رفتم و سخنرانی می‌کردم. نقطه‌ی اصلی توجه من این بود که جوانان را از کمند فرهنگی رژیم بیرون بکشم. خود من آن وقت‌ها این را به «تور نامرئی» تعبیر می‌کردم. می‌گفتم يك تور نامرئی وجود دارد که همه را به سمتی می‌کشد! من می‌خواهم این تور نامرئی را تا آنجا که بشود، پاره کنم و هر مقدار که می‌توانم، جوانان را از کمند و دام این تور بیرون بکشم. هرکس از آن کمند فکری خارج می‌شد که خصوصیتش هم این بود که اولاً به تدین و ثانیاً به تفکرات امام گرایش پیدا می‌کرد يك نوع مصونیتی می‌یافت. آن روز این‌گونه بود. همان نسل هم، بعدها پایه‌های اصلی انقلاب شدند. الآن هم که من در همین زمان به جامعه‌ی خودمان

۱. همان، ج ۱۰، ص ۱۶-۱۷.

نگاه می‌کنم، خیلی از افراد آن نسل را چه کسانی که با من مرتبط بودند، چه کسانی که حتی مرتبط نبودند می‌توانم شناسایی کنم.»^۱

۵. مسجد مرکز تعلیم و تعلم

رهبر انقلاب اسلامی درباره‌ی این وظیفه مهم مسجد می‌فرماید: «مسجد فقط برای نماز نیست؛ در مسجد انواع عبادات هست. از جمله‌ی آن عبادات، تفکر است - البته فکر کردن درست - که «تفکر ساعة خیر من عبادة سنة»، یا در بعضی از روایات است که «من عبادة اربعین سنة»، یا «سبعین سنة»؛ افراد مسجد بروند. این فکر را به وسیله‌ی شنیدن سخنان عالم دین و فقیه به دست می‌آورند بنابراین مسجد، هم مدرسه است، هم دانشگاه، هم مرکز تفکر و تأمل، هم مرکز تصفیه‌ی روح، هم مرکز خلوص و مرکز اتصال بنده به خداست. ارتباط زمین و آسمان است. جایی است که انسان خود را به منبع لایزال فیض و قدرت وصل می‌کند. انسان در مسجد، خود را به خدا متصل می‌کند.»^۲

۶. مسجد مرکز و محور اقامه عزا و سوگواری

بنیان‌گذار انقلاب اسلامی درباره‌ی این نقش مسجد می‌فرماید: «اگر بنام حضرت سیدالشهدا علیه السلام نبود امروز ما نمی‌توانستیم پیروز شویم. تمام این وحدت کلمه‌ایی که مبدأ پیروزی ما شد برای خاطر این مجالس عزا و این مجالس سوگواری بود. سید مظلومانی

۱. بیانات در دیدار جمعی از جوانان سال ۱۳۷۷.

۲. در دیدار علما، طلاب و اقشار مختلف مردم شهر مقدس قم، به مناسبت سالروز ۱۹ دی‌ماه سال ۱۳۷۵.

که وسیله‌ای فراهم کرد برای ملت که بدون اینکه زحمت باشد برای ملت مردم مجتمع شوند. اسلام مساجد را سنگر قرار داد و وسیله شد از باب اینکه از همین مساجد از همین جمعیت‌ها از همین جماعات و از همین جمعه و جماعات، تمام اموری که اسلام را به پیش می‌برد و قیام را به پیش می‌برد محقق شد.^۱

تحریک احساسات

نقشی را که امام پیرامون رابطه مسجد و اقامه عزای اهل بیت علیهم‌السلام به خصوص سیدالشهدا علیه‌السلام بیان کردند، بارها و بارها با تعبیر و الفاظ دیگری هم بیان شد. ایشان انقلاب و مسجد و محراب را مدیون محرم و صفر و خون سیدالشهدا علیه‌السلام می‌دانستند. مدیون آن آقایی که نگذاشتند در مسجد الحرام بماند. مجبور شد از مسجد بیرون برود؛ چرا که نمی‌خواست حرمت حرم و مسجد شکسته شود؛ حتی اگر به قیمت شکستن حرمت حرم خود باشد.

حرم را از حرم کردند بیرون

همه سرگشته اندر دشت و هامون

کسانی را که بر عالم پناهند

برون کردند از بیت خداوند

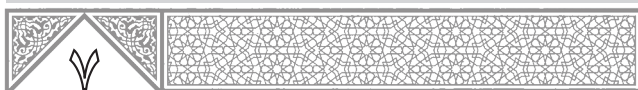
همه قربانیان کعبه‌ی دل

برون خرگه زدند از کعبه‌ی گل

۱. صحیفه امام خمینی، ج ۱۷، ص ۵۵.

مسجد، خاستگاه و پشتیبان بیداری اسلامی

ایجاد انگیزه

در طول تاریخ پر فرازونشیبِ زندگی انسان بر روی زمین، بناها و مکان‌ها نقش مهمی را در شکل‌گیری تحولات اجتماعی، به خصوص مبارزات و انقلاب‌ها ایفا کرده‌اند. برای مثال، قلعه باستیل که در ۱۴ ژوئیه ۱۷۸۹ توسط انقلابیون فرانسه فتح شد، در جایگاه اولین مکان سرآغاز مبارزات مردمی علیه لویی شانزدهم، امروزه به عنوان نماد انقلاب فرانسه معرفی می‌شود.

در روزگار معاصر نیز نقش میدان التحریر و لؤلؤ را در مبارزات مردم مصر و بحرین نمی‌توان فراموش کرد. نکته قابل تأمل در این میان آن است که همواره مکان‌هایی که برای مبارزه انتخاب و به تدریج به عنوان نماد معرفی می‌شوند، به‌خوبی نمایانگر هویت و

انگیزه مبارزه هستند.

اما یک سؤال، اسلام چه مکان و بنایی را به عنوان نماد و سمبل مبارزه و قیام انتخاب کرده است؟ به عبارت دیگر، بیداری توحیدی و اسلامی از چه مکانی آغاز می‌شود؟

افناع اندیشه

تاریخ تحولات اجتماعی اسلام نشان می‌دهد که بیش از بازار، میدان و دیگر عناصر شهر، مسجد را باید محور رویدادها و رخدادهای تعیین‌کننده و اساسی دانست؛ مسجد محوریت خود را هم‌رنگ با دیگر عناصر اسلام اصیل، از شعار اصلی و اساسی اسلام، یعنی توحید وام گرفته است. مسجد محور حرکت و نماد قیام اجتماعی گسترده‌ای است که مسیر خلیفه‌اللهی را برای رسیدن به استقرار تام و تمام حکومت خدا بر زمین طی کند.

به همین دلیل اگر نقطه شروع این مسیر خلیفه‌اللهی را خلقت آدم علیه السلام و تحقق تام و تمام آن را دوران ظهور حضرت بقیه‌الله بدانیم، با مرور گزاره‌های تاریخی گذشته و استفاده از خبرهای غیبی آینده که به واسطه قرآن و معصومان علیهم السلام به ما رسیده است، می‌توانیم محوریت مسجد را در تحولات اجتماعی و صف‌بندی‌های حق و باطل به‌درستی اثبات کنیم و به‌خوبی نماد مسجد^۱ و نقش محوری آن را در تاریخ تحولات اسلام، به معنای عام و خاص^۲ آن مشاهده کنیم.

۱. به معنای لغوی و نه اصطلاحی آن.

۲. اصطلاحاً اسلام به شریعت آخرین رسول خدا اطلاق می‌شود؛ اما قرآن با قرار دادن وصف دین نه ادیان، همه‌ی شریعت‌ها را اسلام معرفی می‌کند (آل عمران: ۱۹).

طبق آیات قرآن، شروع مسیر حق و باطل از جایی است که به دستور خدا همه باید بر موجودی که آدم نام دارد و بهترین مخلوق معرفی شده است، سجده کنند؛ اما شیطان با برتر دانستن خود^۱ در مقابل جریان حق ایستاد و پایه‌گذار جریان باطل شد و رهبری آن را نیز بر عهده گرفت.^۲ علاوه بر این، احداث مسجد کوفه به دست حضرت آدم و بازسازی آن به دست نوح (علی نبینا و آله و علیهما السلام) گواه دیگری بر اهمیت نقش مسجد در جریان بیداری توحیدی و اسلامی است.^۳ از سوی دیگر، طبق روایات متعدد، پس از ظهور آخرین وصی، مسجد کوفه به عنوان پایگاه و مسجد سهله به عنوان محل نگهداری اموال حکومت ایشان انتخاب می‌شود.^۴

از نمونه‌های دیگری که در طول تاریخ اسلام می‌تواند گواه روشنی بر محوریت مسجد در مبارزات توحیدی و بیداری‌های اسلامی باشد، موارد زیر را می‌توان نام برد:

۱. مسجد قبا

فشارها و تهدیدها به اوج خود رسیده بود و دیگر در مکه برای او جایی نبود. باید موقتاً به مکان دیگری می‌رفت تا در فرصت مناسب و با عده و عده بیشتری بازگردد و کار را تمام

۱. حجر: ۳۰.

۲. همان: ۳۹.

۳. تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۱۴۴.

۴. قَالَ ﷺ: كَذَا مُلْكِهِ الْكُوفَةُ وَ مَجْلِسِ حُكْمِهِ جَامِعُهَا وَ بَيْتُ مَالِهِ وَ مَقْسَمُ عَنَانِهِ الْمُسْلِمِينَ مَسْجِدُ السَّهْلَةِ وَ مَوْضِعُ خَلْوَاتِهِ الذَّكْوَاتِ الْبَيْضِ مِنَ الْغَرِيِّينَ (بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۱۱؛ به نقل از مفضل بن عمر از امام صادق عليه السلام).

کند. شبانه مکه را به مقصد یثرب ترک گفت. اندکی مانده به مدینه در میان طایفه بنی عمرو بن عوف منتظر علی و خانواده‌اش شد. پیش از او عده دیگری از مسلمان‌ها، از مکه به نیت یثرب گریخته و در آنجا سکنی گزیده بودند. پیامبر در اوج مبارزات خود و در مدتی که در این مکان، یعنی قُبا به سر می‌برد، تصمیم به ساخت مسجدی می‌گیرد که علاوه بر نام منطقه، به دلیل آیه‌ای که در شأن آن نازل می‌شود،^۱ در میان مسلمانان با عنوان «مسجد التقوی» معروف شد و تا مدت‌ها به عنوان نماد حرکت توحیدی پیامبر شناخته می‌شد.

۲. مسجد النبی

پس از پایان مسجد قبا، رسول خدا در میان غریو شادی مسلمانانی که چون خود او برای سکنی در یثرب، مکه را ترک گفته بودند، وارد یثرب شد؛ یثربی که چندی بعد با نام «مدینه النبی» شناخته می‌شود. اولین اقدام نبی اکرم پس از اسکان در منزل ابویوب انصاری، احداث مسجدی است که دیوارها و پایه‌های آن از خشت خام و سقف آن، از شاخه‌های خرما است. مسلمانان، همدوش پیامبر اقدام به احداث مسجدی کردند که تا سالیان دراز به عنوان مهم‌ترین مرکز اجتماعی جامعه اسلامی شناخته می‌شد. مسجد النبی نه فقط محلی برای اعتکاف و عبادت که جایی برای اجتماع مسلمانان به هنگام مشورت و کلاس درسی برای آموزش‌های دینی و اعتقادی محسوب می‌شد.

۱. توبه: ۱۰۸.

۳. مسجد گوهرشاد

با روی کار آمدن رضاشاه، عصر تجدد و نوگرایی هم با شتاب شروع می‌شود؛ زیرا او مدعی بود وقتی مردم لباس متحدالشکل می‌پوشند، کلاه پهلوی بر سر می‌گذارند و نسبت به تقیّدات دینی سست می‌شوند، متمدن خواهند بود.

وی خیال خام تجددمآبی را از اوایل سلطنت خود در سر می‌پروراند و متحدالشکل کردن البسه در سال ۱۳۰۷، ماجرای حضور خانواده‌اش در حرم حضرت معصومه علیها السلام بدون پوشش اسلامی و مخالفت مرحوم شیخ محمد بافقی در سال ۱۳۰۶ و دیگر اقدامات او، مؤید این واقعیت بود؛ ولی سفر ترکیه این تلقی را تقویت کرد. پس از برگزاری جلسات مخفیانه روحانیون مشهد، تصمیم گرفته می‌شود که آیت‌الله حاج حسین قمی به تهران برود و مستقیماً با رضاشاه وارد مذاکره شود؛ ولی آیت‌الله قمی در باغ سراج‌الملک توقیف و ممنوع‌الملاقات می‌شود. انتشار این واقعه در مشهد موجب خشم دوستداران آیت‌الله شد و جمع زیادی را در مسجد گوهرشاد گرد هم آورد. سحرگاه بیست و دوم تیرماه، درهای مسجد گوهرشاد - مهم‌ترین پایگاه اجتماعی قیام علیه کشف حجاب - توسط هنگ نظامی شاه شکسته شد و مردم به خاک و خون کشیده شدند.

۴. مسجد اعظم

اولین جرقه‌های بیداری اسلامی در دوران کنونی، در سال‌های ۴۰ و ۴۱ با سخنرانی‌های امام خمینی در مسجد اعظم و مدرسه

فیضیه زده شد؛ شعله‌ای که آرام‌آرام برگ‌های خشک فساد و تباهی را درنوردید. اهمیت مسجد در شکل‌گیری انقلاب مردمی به جایی رسید که شاه، نسبت به برگزاری مجالس بزرگداشت در ماه‌های محرم و صفر، در برخی مساجد و حسینیه‌ها، حساسیت زیادی نشان داد؛ زیرا این مکان‌ها به عنوان مبدأ حرکت‌های مردمی و رسانه قدرتمند در اطلاع‌رسانی‌های اجتماعی شناخته می‌شد. بنابراین طبیعی است که نظارت، کنترل و مراقبت ساواک بر روی اینگونه مجالس، حتی در روستاها افزایش یابد. برای کنترل مساجد و محدود شدن فعالیت‌های انقلابی آنها، اداره اوقاف مجبور به دخالت در تعیین امام جماعت و برخی از ضوابط مسجد شد؛ اما با همه‌ی این نظارت‌ها، مساجد به عنوان پایگاه اجتماعی مردمی از عهده وظیفه خود به خوبی برآمد.

نتیجه‌گیری

با توجه به محوریت مسجد و ویژگی این جایگاه کلیدی که به‌راستی باید آن را نخ‌تسبیح عناصر گوناگون بافت و بنای شهر دانست، و با شناخت و استفاده از استعدادهای این مکان مقدس، می‌توان مقدمات و شرایط بیداری اسلامی و توحیدی را با تکیه بر مسجد فراهم کرد.

مسجد مکان مقدسی است که بی‌اغراق یکی از مصادیق تام و تمام حبل‌الهی است؛ چنان‌که قرآن می‌فرماید: «وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعاً وَ لَا تَفَرُّوا»^۱

۱. آل عمران: ۱۰۳.

تحریک احساسات

در برخی از مقاطع تاریخ اسلام، مسجد به طور ویژه به عنوان پایگاه بیداری اسلامی، مانع از انحراف جامعه اسلامی و از بین رفتن زحمات شبانه‌روزی رسول خدا و یاران باوفای ایشان شده است.

یکی از این مقاطع، ایام پس از رحلت نبی اکرم و جریان غصب خلافت است که صدیقه طاهره علیها السلام با وجود بیماری، رنج و جراحتهای جسمی و روحی ناشی از رحلت رسول خدا و قضایای پس از آن، خود را به مسجد پدرش رساند و در خطبه‌ای بلیغ و شیوا،^۱ دست به بیداری اسلامی زد.

در کتب تاریخی و روایی جریان مقدماتی خطبه این‌گونه نقل شده است: هنگامی که اخبار غصب فدک و اخراج نماینده فاطمه زهرا به آن حضرت رسید، سر مبارک را پوشانیدند و پوشش کامل بر تن نمودند و با عده‌ای از زنان خدمتگذار و بانوان خویشاوندانشان برای اعتراض به ابوبکر به راه افتادند. هنگام راه رفتن لباس حضرت به زمین کشیده می‌شد و پایین لباس زیر پایشان می‌رفت. راه رفتنشان چنان بود که گویا پیامبر صلی الله علیه و آله راه می‌روند. ابوبکر با عده‌ی زیادی از مهاجرین و انصار و دیگر افراد در مسجد نشسته بود که حضرت وارد شدند. با آمدن حضرت، پرده‌ای بین ایشان و مردم آویخته شد. حضرت زهرا علیها السلام نشستند و چنان از سوز دل ناله زدند که قلب‌ها به لرزه درآمد و اشک‌ها جاری شد و مردم را به گریه و ضجه واداشتند و مجلس را منقلب کردند. سپس لحظه‌ای

۱. ر.ک: بلاغات النساء، گفتار دوم.

درنگ نمودند تا صدای ناله‌های مردم خاموش گردید و از جوش و خروش افتاد. با آرامش مجلس، حضرت صحبت خود را با حمد و ثنای الهی و درود بر پیامبر ﷺ آغاز نمودند. مردم با شنیدن کلام آن حضرت بار دیگر شروع به گریه کردند، و حضرت برای بار دوم سکوت کردند و هنگامی که مردم آرام گرفتند، صحبت خود را از سر گرفتند.^۱ حضرت در برخی از سخنان خود با اشاره به جریانات پیش آمده‌ی پس از رحلت رسول خدا فرمودند:

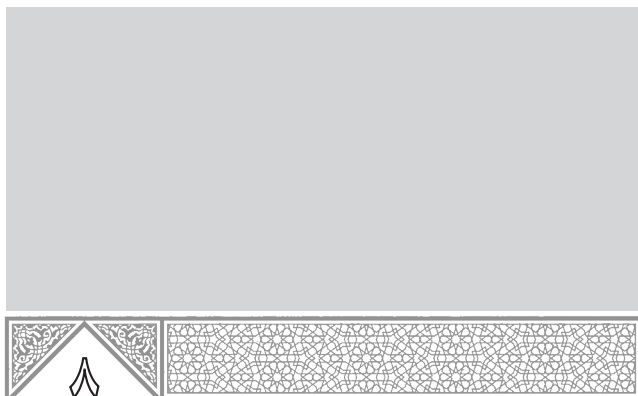
چون خداوند سرای پیامبرانش را برای پیامبر خود برگزید و جایگاه برگزیدگانش را منزلگاه او ساخت، کینه‌ها و دورویی‌ها آشکار و پرده دین دریده شد. هر گمراهی مدعی و هر گمنامی سالار و هر یاهوگویی در پی گرمی بازار خویش شد. شیطان سر از کمینگاه خود به در آورد و شما را به سوی خود فراخواند، و بسیاری از شما را آماده پذیرفتن دعوتش و منتظر فریبش یافت! شما هم سبکبار در پی او دویدید و به آسانی در دام فریبش خزیدید. و او آتش انتقام را در دل هاتان برافروخت. آثار خشم در چهره شما نمایان گردید و سبب شد که بر غیر شتر خود داغ نهید و در غیر آبشخور خود وارد شوید. این در حالی بود که هنوز دو روزی از مرگ پیامبرتان نگذشته، سوز سینه ما خاموش نشده، جراحت قلب ما التیام نیافته، و هنوز پیامبر خدا در دل خاک جای نگرفته بود.

۱. بحار الانوار، ج ۴۳.

اگر شکسته ولی گوهری پر بها داری
 که قدر و قیمت خود را تو از خدا داری
 تو یاسی و به کبودی نمی‌رسد نسبت
 چه نسبتی است که باغ لاله‌ها داری
 بگو تمام غمت را کمی سبک‌تر شو
 چقدر بانوی مجروح من حیا داری
 پدر که رفت چرا اینقدر شکسته شدی
 مگو غریبم عزیزم، بیین مرا داری
 غریبه‌ها که بماند خودم خبر دارم
 هزار غصه به سینه ز آشنا داری
 چقدر فکر حسینی چقدر بیتابی
 صبور باش که زینب به کربلا داری
 سه ماه روی لبانت ندیده‌ام لبخند
 ببخش، من به تو حق می‌دهم عزاداری

مسجد، کانون حیات طیبه ے خانواده

ایجاد انگیزه

«وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ»^۱.

خانواده صمیمی‌ترین و در عین حال ریشه‌دارترین نهاد اجتماعی است. الگوسازی درباره این مجموعه کوچک انسان‌پرور دغدغه جدی تمامی اندیشمندان در طول تاریخ بوده است؛ اما الگوئی که زندگی مدرن درباره روابط خانواده و نوع زندگی خانوادگی ارائه کرده است به اندازه‌ای ناقص و ضعیف است که موضوع طلاق امری پروتوق‌تر از مسئله ازدواج شده است.

افناع اندیشه

الف) خانواده در نظام هستی

دست قدرت و حکمت الهی تمام اجزای جهان را به صورت جفت و عاشق یکدیگر آفریده است به گونه‌ای که هر جزء از عالم هستی خواهان جفت خویش است. زوجیت به معنای دوتا بودن است و قرآن کریم به زوجیت حیوانات، میوه‌ها، گیاهان و بلکه تمام اشیاء اشاره کرده است. «وَمِنْ كُلِّ الشَّجَرَاتِ جَعَلْنَا فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ».^۱ در این آیه و آیات مشابه دیگر زوجیت که مقدمه رشد و نمو و تولید مثل است را از انسان و حیوانات به میوه‌ها و گیاهان گسترش داده است. بر همین اساس نظام هستی بر زوجیت و دوئیت بنا نهاده شده که نر و ماده با درکنار هم بودن و تأثیر در همدیگر برای ادامه زندگی و گسترش آن به همدیگر کمک می‌کنند.

ب) خانواده در قرآن

هدف از خلقت آدمی رسیدن به کمال انسانی است و خانواده محمل سیر دادن آدمی به سوی کمالات است و هیچ پایگاهی مانند خانواده نمی‌تواند چنین نقش تکامل بخش و انسان‌سازی داشته باشد. خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا».^۲ انسان در خانواده می‌تواند به رشد و تعالی در سایه آرامش روحی، جسمی و عاطفی برسد و این

۱. رعد: ۳ و به همین مضمون رحمن: ۵۲ و طه: ۵۳.

۲. روم: ۲۱.

در حالی است که بهترین بستری که می‌تواند به این رشد و بالندگی خانواده کمک کند، مسجد است؛ چرا که در این محل مقدس رشد معنوی که همان ارتباط با خداوند متعال است اتفاق می‌افتد. آنچه مایه اصلاح زندگی این جهانی و آن جهانی است سکونت و آرامشی است که در سایه خانواده ایمانی فراهم می‌شود.

از والاترین کشش‌ها خواست زن و مرد است که همان میل و کشش همسرگزینی و تشکیل خانواده است. این گرایش غریزی در ذات انسان نهفته است و جلوه‌ای زیبا از عشق وصال در نهاد پاک آدمی دارد. موقعیت مسجد در محله می‌تواند این رابطه را در بهترین شکل آن که همان آشنا شدن خانواده با بهترین گزینه‌های ازدواج است، در این مکان مقدس ایجاد کند. « الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَ الْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَ الطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَ الطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَ رِزْقٌ كَرِيمٌ »^۱.

خانواده از طرفی کهن‌ترین و ریشه‌دارترین نهاد بشری است؛ چرا که زندگی خانوادگی همزاد آدمیان است و زندگی بشر با آن معنا می‌یابد. آدمی در خانواده چشم به هستی می‌گشاید، در آن رشد می‌کند و با آن به کمال می‌رسد و از طرف دیگر خانواده نیز ماندگارترین و ابدی‌ترین نهاد بشری در دنیا و آخرت است.^۲ میل فطری انسان به زندگی خانوادگی منحصر به این جهان نیست و دوست دارد آن جهان نیز با خانواده خود زندگی نماید. اگر پیوند

۱. النور: ۲۶.

۲. خانواده و تربیت مهدوی ص ۳۳.

انسان‌ها در مجموعه خانواده ایمانی باشد محدود به این جهان نخواهد شد.

یکی از بسترهایی که می‌توان در آن به تربیت ایمانی فرزندان پرداخت، مسجد است و این نقش را در ادوار تاریخی گذشته خوب بازی کرده است به گونه‌ای که مسجد در پیروزی انقلاب اسلامی و دفاع مقدس و حکومت صدر اسلام پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و امیرالمؤمنین علیه السلام در کوفه و در دولت مهدوی نیز برای یاری‌گری امام عصر علیه السلام نقش محوری خود را ایفا می‌کند.

ج) خانواده در روایات

از منظر نبوی هیچ بنیانی در هستی با محبوبیت خانواده نزد خداوند متعال برابری نمی‌کند و می‌فرمایند: «مَا بُئِيَ فِي الْإِسْلَامِ بِنَاءً أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَ أَعَزُّ مِنَ التَّزْوِيجِ»^۱. پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله پیروان خود را نیز به انجام این عمل شریف ترغیب و تشویق می‌کنند و می‌فرمایند: «النكاح سنتی فمن رغب عن سنتی فلیس منی»^۲ در روایت دیگری بیان می‌فرمایند: «مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَلْقَى اللَّهَ طَاهِرًا مُطَهَّرًا فَلْيَلْقَاهُ بِزَوْجَتِهِ؛ هر کس دوست دارد خداوند را پاک و پاکیزه دیدار کند، باید ازدواج کند».

برای یک زندگی پاک یا همان حیات طیبه، لازم است به کانون محبت و بستر عوج زندگی ایمانی دقت شود و ارتقا این سطح از دانش و معنویت در سایه‌سار مسجد که

۱. الهدایه، ص ۱۶.

۲. همان، ص ۲۲۰.

کانون توحیدمداری و عبودیت زندگی است پرداخته شود. در روایت دیگر می‌فرمایند: «مَنْ تَرَكَ التَّزْوِيجَ مَخَافَةَ الْعَيْلَةِ فَقَدْ أَسَاءَ ظَنَّهُ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِيهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ»^۱ هرکس از ترس فقر ازدواج نکند به خداوند بدگمان شده است زیرا خداوند می‌فرماید: اگر تهیدست باشند، خداوند آنان را از فضل خود، بی‌نیاز می‌کند».

در بستر توحیدی مسجد شخص مؤمن به این باور می‌رسد که تمام اسباب عالم به دست توانای خدا اداره می‌شود و اوست که زندگی را تشکیل و در نهایت تأمین می‌کند و وظیفه مؤمن توکل و تلاش است. زندگی پاک در سایه مسجد به انسان می‌آموزد که به پرردگار خویش حسن ظن داشته باشد. در جای دیگر رسول اکرم ﷺ بیان می‌دارند: «رَوَّجُوا أَيَّامَكُمْ فَإِنَّ اللَّهَ يُحْسِنُ لَهُمْ فِي أَخْلَاقِهِمْ وَيُوسِّعُ لَهُمْ فِي أَرْزَاقِهِمْ وَيَزِيدُهُمْ فِي مَرْوَاتِهِمْ»^۲ بی‌همسران خود را همسر داده و بر مرّوت آنها می‌افزاید».

اگر جوانی در مسجد حضور مؤمنانه‌ای داشته باشد، اهل مسجد سعی می‌کنند تا با مشورت و یاری او اسباب ازدواجش را فراهم کنند. حتی در مواردی مشاهده شده که مؤمنان برای این جوان، کاری شایسته که بتواند خانواده‌اش را تأمین کند، فراهم کرده‌اند. این همان دست خداست که در مسجد نمود پیدا می‌کند.

۱. کافی، ج ۵، ص ۳۳۱.

۲. النوادر (سیدبن قطب راوندی)، ص ۳۶.

حال سؤالی که پیش می آید این است که چطور اهل مسجد تلاش می کنند تا اسباب به زندگی جدیدی را برای مؤمنان جوان فراهم کنند؟ زیرا آنان به خوبی دریافته اند که این زندگی تکمیل کننده ایمان این جوان است. رسول خدا ﷺ به جوانان فرمود: با ازدواج چشم و دامن خود را از گناه پاك بدارید.^۱ رسول خدا ﷺ فرمود: هرکس که در جوانی ازدواج کند صدای ناله شیطان بلند می شود که او ایلا دو ثلث دینش از دستبرد من مصون می ماند.^۲ «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَا يَمْنَعُ الْمُؤْمِنَ أَنْ يَتَّخِذَ أَهْلًا لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يَرْزُقَهُ نَسَمَةً تُثْقِلُ الْأَرْضَ بِهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ؛^۳ رسول خدا ﷺ (فرمودند): چه مانع دارد همسری انتخاب کنید شاید خداوند فرزندی به شما عطا کند که با گفتن لا اله الا الله زمین را سنگین کند».

از احادیث و سنت معصومین علیهم السلام چنین به دست می آید که سلوک و بندگی و رشد و کمال نه تنها با تشکیل خانواده منافاتی ندارد؛ بلکه خانواده یاری دهنده انسان در سیر و سلوک معنوی است و این خانواده اگر در مسجد و بین مؤمنان رشد کند از آفاتی که گاهی به اسم معنویت مردم را گرفتار می کند نجات پیدا می کند. در حدیث دیگر می فرمایند: «الْمُتَزَوِّجُ النَّائِمُ أَفْضَلُ عِنْدَ اللَّهِ مِنَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ الْعَزَبِ»^۴ و بر همین اساس است که فروپاشی نظام خانواده

۱. المستدرک، ج ۲، ص ۵۳۱.

۲. همان، ص ۳۰۵.

۳. من لایحضره الفقیه، ج ۳، ص ۸۲۳.

۴. بحار، ج ۱۰۰، ص ۲۲۰-۲۲۱.

چنان نکوهیده است که امام صادق علیه السلام می فرمایند: «تَزَوَّجُوا وَ لَا تُطَلِّقُوا فَإِنَّ الطَّلَاقَ يَهْتَرُ مِنْهُ الْعَرْشُ».^۱ خانواده یکی از ستون‌های عرش است که با هر طلاق خللی در آن وارد شده و پروردگار هستی را ناراحت می‌کند. پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله می فرمایند: «مَا مِنْ شَيْءٍ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ بَيْتٍ يُعْمَرُ فِي الْإِسْلَامِ بِالنِّكَاحِ وَ مَا مِنْ شَيْءٍ أَبْغَضَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ بَيْتٍ يُحْرَبُ فِي الْإِسْلَامِ بِالْفُرْقَةِ يَعْنِي الطَّلَاقَ».^۲

این همه نشان از ارزش والای ازدواج و بنیان خانواده دارد که اگر قرار باشد این ازدواج به طلاق بیانجامد مسجد می‌تواند بستری برای مشاوره و میانجی‌گری برای برگشت زندگی به روال عادی و حتی رفع نواقص رفتاری اعضا در ادامه حیات طیبه باشد؛ چرا که مؤمنان با همفکری و کمکی که به هم می‌کنند، می‌توانند بسیاری از مشکلات یک زندگی را برطرف کنند.

د) خانواده در عصر حاضر

همان‌طور که بیان شد خانواده در نظام هستی و ادیان الهی جایگاه بلندی دارد. در آخرالزمان که لشگر ابلیس با تمام قوا وارد صحنه شده تا تمام دنیا را پر از فساد و فحشاء نماید، اولین استراتژی ابلیس متزلزل کردن بنیان خانواده است.

در روایات آخرالزمان بیشترین خطرها در خانه و خانواده می‌باشد که اهل بیت ما را به آن هشدار می‌دهند. آنجا که

۱. مکارم الاخلاق، ص ۱۹۶.

۲. کافی، ج ۵، ص ۳۲۸.

می‌فرمایند: «رایت العقوق قد ظهر». گسست شدید عاطفی بین فرزند و والدین و همسران صورت می‌گیرد و در جای دیگر می‌فرماید: «و استخف بالوالدین»^۱ در آخر الزمان خواهی دید که پدران و مادران از فرزندان خود به شدت ناراضی‌اند و عاق والدین شدن فرزندان رواج می‌یابد^۲ و حرمت پدران و مادران سبک شمرده می‌شود.^۳ در جای دیگر می‌فرمایند: فرزند به پدرش تهمت می‌زند، پدر و مادرش را نفرین می‌کند و از مرگ آنها مسرور می‌شود.^۴ در آن هنگام طلاق و جدائی در خانواده‌ها بسیار خواهد شد.^۵

در همین زمان است که عفت و نجابت زنان و مردان به تاراج می‌رود. امام صادق علیه السلام می‌فرمایند: «یکون هم الناس بطونهم وفروجهم فلا یبالون بما اكلوا و لا بما نکحوا».^۶ امیر مؤمنان علیه السلام در روایتی می‌فرمایند: زنان در آخر الزمان بی‌حجاب، برهنه و خودنما خواهند شد. آنان در فتنه‌ها داخل و به شهوت‌ها علاقمند و با سرعت به سوی ارضای لذت‌های خود در حرکتند.^۷

امام صادق علیه السلام می‌فرمایند: درآمد زنان از راه خودفروشی و بزهکاری تأمین می‌گردد.^۸ مرد از همسرش انحرافات جنسی

۱. بحار، ج ۵۲، ص ۲۵۹.

۲. همان.

۳. همان.

۴. همان.

۵. الزام الناصب، ص ۱۸۲.

۶. بحار، ج ۵۲، ص ۲۵۹.

۷. من لایحضره الفقیه، ج ۳، ص ۳۹۰.

۸. بحار، ج ۵۲، ص ۲۵۶.

می‌بیند و اعتراض نمی‌کند، آنچه از راه خودفروشی بدست می‌آورد استفاده کرده و می‌خورد. او زن و دخترش را کرایه می‌دهد و به خوردنی‌ها و نوشیدنی‌های پست دنیا که از این راه عایدش می‌شود، راضی می‌شود.^۱

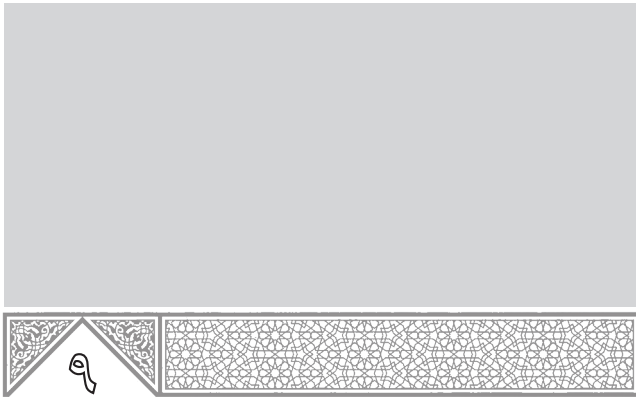
از برنامه‌های اساسی دشمنان اسلام برای تخریب خانواده، می‌توان به رواج بی‌بندوباری در خانه و فامیل، ایجاد مثلث عشقی، ارتباط مرد خانه با زن دیگر و ارتباط زن خانه با مرد دیگر، بی‌حرمتی به بزرگ‌تر در خانه، تأخیر در سن ازدواج و سخت‌گیری در ازدواج، مخالفت با پوشش و حجاب و تبلیغ تساوی پوشیدگی، عادی جلوه‌دادن انتخاب دوست پسر و دختر برای جوانان و نوجوانان، رواج فمینیسم و آزادی عمل به زنان و جدا کردن فرزندان از خانه و خانواده را اشاره کرد.

نتیجه‌گیری

اگر خانواده بخواهد حیات طیبه خود را ادامه دهد تا به سر منزل هدایت برسد، لازم است در کنار خود بسترهایی مثل مسجد را داشته باشد تا در رشد و مقابله با آسیب‌های آخر الزمانی بتواند از خود دفاع کند.

۱. الزام الناصب، ص ۱۹۵.

مسجد، مأمّن کودکان، نوجوانان و جوانان

ایجاد انگیزه

خداوند در قرآن مساجد را به طور اختصاصی و مشخص جزء دارایی‌های خود دانسته است و می‌فرماید: «وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ»^۱. با صرف نظر از وجوه مختلف دیگری که در این آیه وجود دارد^۲ یکی از معانی این آیه همان است که باعث شده تا ما مساجد را خانه خدا بدانیم. از سوی دیگر در روایات متعددی مردم عیال و خانواده خداوند محسوب شده‌اند؛ چنان‌که از رسول خدا نقل شده است که فرمود: «الْخَلْقُ عِيَالُ اللَّهِ فَأَحَبُّ الْخَلْقِ إِلَى اللَّهِ مَنْ نَفَعَ عِيَالَ اللَّهِ وَ أَدْخَلَ عَلَى أَهْلِ بَيْتِ سُورًا»^۳.

۱. جن: ۱۸.

۲. تفسیر نمونه، ج ۲۵، ص ۱۲۵؛ ج ۲۰، ص ۷۷.

۳. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «الْخَلْقُ عِيَالُ اللَّهِ»، اصول کافی، ج ۲، ص ۱۶۴.

بنابراین مسجد به عنوان خانه خدا محلی برای گرد هم آمدن عیال و خانواده خداست. جایی که خانواده خدا در آن به اسکان و آرامش می‌رسند. خانواده‌ای که نه فقط برای اقامه نماز بلکه برای زندگی و آن هم زندگی مؤمنانه، مسجد را محل رفت و آمد خود قرار می‌دهند. یک دسته از افراد این خانواده که نسبت به رعایت و مراقبت از او تأکیدات فراوان شده است کودکان، جوانان و نوجوانان هستند. گروهی که متأسفانه در مواردی به دلیل برخورد نامناسب و نادرست دیگر افراد خانواده، از این خانه دل بریده و مأمن و مأوای این چنین گرم و امن را از دست می‌دهند. به همین دلیل بسیار ضروری است که گاهی به بزرگترها گوش زد نمود که «اینجا خانه خداست نه آنها» و «همه از این خانه به یک اندازه ارث می‌برند جز اینکه آنکه با تقواتر است سهم بیشتری خواهد برد».

در این میان سیره عملی رسول خدا ﷺ و امامان معصوم علیهم‌السلام خود نمونه ارزنده و بارز این رعایت و مراقبت به خصوص در محیط مسجد است. سیره عملی‌ای که خط‌مشی و مسیر مشخصی را برای علما و بزرگان دینی ترسیم نمود. بنابراین نتیجه شناخت این مسیر و رفتار بر اساس این نقشه راه حفظ و امنیت خانواده بخصوص جوان و نوجوان در برابر مشکلات و انحرافات دنیا به ویژه در روزگار کنونی خواهد بود.

اقناع اندیشه

باید باور کنیم که فرزندان ما زمانی از ما جدا شده و جایی جز

مسجد و منبر را مأوای خود قرار می‌دهند که ما شرایط موجود را با برخورد‌های سختگیرانه، نسنجیده و غیرعلمی، برای ایشان ناامن کنیم. به تعبیر حضرت امیر علیه السلام در نهج البلاغه «مَنْ صَبَّحَهُ الْأَقْرَبُ أُتِيحَ لَهُ الْأَبْعَدُ؛ کسی که نزدیکانش او را رها سازند، آنها که دورند او را می‌برند».

کلید برخورد مناسب با کودک، نوجوان و جوان در یک جمله خلاصه می‌شود: «فهم شرایط و درک موقعیت انسان در این سنین حساس و تعامل درست بر اساس اقتضائات آن». برای حسن برخورد با مخاطب، به ویژه نوجوانان و جوانان، از منظر روان‌شناسی عمدتاً باید به سه شیوه عمل کرد:

۱. رعایت نکات شکلی و صوری

یکی از قالب‌ها و سبک‌های برخورد با مخاطب این است که از لحاظ شکلی، ظاهری و صوری به نکات ذیل توجه نمود:

۱-۱ رعایت جاذبه‌های صوری

نوجوان و جوان از فردی که دارای پوشش باوقار، سنگین، پاکیزه و مرتب است نسبت به فردی که این ویژگی را ندارد تأثیرپذیرتر می‌باشد. مسئولین و متولیان مسجد به خصوص امام جماعت که نقش مربی و معلم را دارند باید نسبت به این امر مهم اهتمام داشته باشند. مؤید این سخن هفت آیه اول سوره مدثر است که مفسرین آن را نخستین آیات نازل شده بر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله می‌دانند. رسول

۱ . نهج البلاغه (صبحی صالح)، کلمات قصار، ش ۱۴.

خدا ﷻ پس از نزول این آیات، مأمور می‌شود تا آشکارا دعوت خود را آغاز کند.^۱ جالب اینجا است که از نکات مطرح شده در این آیه لزوم توجه به تمیزی لباس است.^۲ اگرچه برخی از مفسران لباس را کنایه از درون و باطن^۳ یا چیزهای دیگری گرفته‌اند؛^۴ اما نتوانسته‌اند از معنای ظاهری آن نیز صرف‌نظر کنند.

۱-۲ برخورد با نشاط و گشاده‌رویی

اساساً بهترین نوع برخورد با مخاطب، بویژه در نوع برخوردهایی که جنبه تربیتی داشته و از موضع مربی و معلم و مبلغ صورت می‌گیرد، علاوه بر داشتن هنر مخاطب‌شناسی و برخورداری از جواذب ظاهری و شکلی، می‌بایست با نشاط و شادی و با گشاده‌رویی با مخاطب برخورد نمود. روشن است که تأثیر سخن و رفتار چنین افرادی به مراتب بیش از افرادی است که از جوانب ظاهری برخوردار نبوده، از هنر مخاطب‌شناسی بی‌بهره‌اند و نیز در نوع برخورد رعایت ادب، وقار، نشاط و گشاده‌رویی را نمی‌کنند. البته، کسانی که از چنین هنرهایی بی‌بهره‌اند، فاقد نفوذ کلام نیز خواهند بود.

۱-۳ به کارگیری ادبیات دلنشین به فراخور حال مخاطب

از دیگر نکات لازم‌الرعاية و از جهت صوری و شکلی در

۱. تفسیر نمونه، ج ۲۵، ص ۲۱۰.

۲. مدثر: ۴.

۳. روح المعانی، ج ۲۹، ص ۱۱۷.

۴. تفسیر المیزان، ج ۲۰، ص ۱۲۶.

برخورد با مخاطب، به ویژه جوانان و نوجوانان، به کارگیری زبان و ادبیات شیرین و دلنشین به تناسب فهم و درک مخاطب است. قطعاً نوع زبان، ادبیات و برخوردی که با یک کودک، نوجوان و جوان و یا فرد میان‌سال به کار می‌رود، باید متفاوت باشد. مربیان و معلمانی که در برخورد با افراد مختلف و مخاطبین متفاوت، به تناسب سطح فهم و درک مخاطب و با شناخت درست مخاطب، از شعر، استعاره و ادبیات زیبا و دلنشین استفاده کنند، صد البته کلامی نافذتر از دیگرانی دارند که از این هنر بی‌بهره‌اند و حتماً موفق‌ترند.

۲. رعایت اصول تکوینی و باطن

مراد از اصول باطنی و تکوینی، اصولی است که فرد باید بدون فریب، اغوا، دورویی و تصنع بدان معتقد بوده و عملاً بدان ملتزم و پای‌بند باشد. اجمالاً، محورهای زیر را می‌توان در قالب این اصول تکوینی و باطنی مطرح کرد.

۲-۱ خیرخواهی و خلوص نیت در برخورد

اساساً از جمله رمز و راز موفقیت در زندگی و در هرکاری، خلوص نیت است. آن‌گاه که مخاطب احساس کند که مربی در بیان و رفتار خود جز خلوص نیت و خیرخواهی ندارد، با جان و دل سخنان او را پذیرفته و وی را به عنوان الگو می‌پذیرد. همچنین اگر جوان یا نوجوان احساس کند که مربی در گفتار خود صادق است و بدون کم‌ترین چشم‌داشت و به درستی و راستی قصد راهنمایی جوان یا نوجوان را دارد، البته، با جان و دل و صمیمانه کلام او را می‌پذیرد.

۲-۲ ایمان و باور حقیقی به شایستگی‌های جوان و نوجوان

از دیگر اصول لازم‌الرعایه این است که مربی باید قابلیت، استعداد و ظرفیت‌ها و شایستگی‌های جوان و نوجوان را باور داشته باشد و او را بپذیرد تا بتواند در او تأثیرگذار باشد. اگر حقیقتاً مربی به شایستگی‌ها و ظرفیت‌های جوان معتقد نباشد، چگونه می‌تواند او را هدایت و یا ارشاد نماید؟ لازمه تأثیرگذاری بر فرد، علاوه بر پذیرش، باور داشتن به ظرفیت‌های اوست.

۲-۳ دوری و اجتناب از برخورد از موضع قدرت

از دیگر رمز و راز موفقیت یک مربی این است که به عنوان یک دوست و رفیق با جوان و نوجوان برخورد نماید. دوستانه و صمیمانه مسائل و مشکلات وی را به او متذکر شده و راه چاره‌ای برای آن بیابد. طبیعی است که برخورد از موضع قدرت و قوت، با لجاجت و عدم پذیرش نوجوان و جوان مواجه خواهد شد و بهترین راه موفقیت و تأثیرگذاری بر مخاطب این است که از در دوستی با او وارد شده و صمیمانه با او برخورد کرد، نه از موضع قدرت.

۲-۴ پای‌بندی عملی بدانچه توصیه می‌کند

از دیگر رموز موفقیت مربی این است که بدانچه توصیه، راهنمایی و ارشاد می‌کند، خود عملاً پای‌بند باشد. طبیعی است، کسی که خود به صفتی پای‌بند نیست و عمل نمی‌کند، در صورتی که آن را به دیگری توصیه کند، مورد پذیرش و مقبول واقع نمی‌شود. با رعایت اصول تکوینی و باطنی فوق، کلام و رفتار مربی

می‌تواند به خوبی در جوان و نوجوان تأثیرگذار باشد.

۳. شیوه‌ها و اصول رفتاری

مربی در برخورد با نوجوان و جوان علاوه بر رعایت اصول و قواعد شکلی و صوری و نیز اصول تکوینی و باطنی، که خود باید بدان متصف باشد، شیوه‌ها و اصولی را رعایت نماید تا با برخورداری از روان‌شناسی برخورد، بتواند بهتر و بیش‌تر تأثیرگذار باشد. غالباً این اصول را می‌توان در محورها و شاخص‌های زیر بیان نمود:

۱-۳ سعه صدر، صبوری و مواجهه فراجریانی

صبر و استقامت، سعه صدر و برخورد فراجریانی در مواجهه با مسائل و مشکلات جوانان و نوجوانان از جمله اصول رفتاری مورد توصیه است.

۲-۳ طمأنینه در رفتار و اعتماد به نفس در گفتار

مربی و فرد تأثیرگذار باید از اعتماد به نفس کافی در گفتار و وقار و طمأنینه لازم در رفتار برخوردار باشد.

۳-۳ استخدام و به کارگیری علایق و سلیقه‌های مقبول و

انگیزه‌های فطری نسل جوان

باید با شناخت ویژگی و خصوصیات رفتاری و گفتاری نوجوانان و جوانان و در واقع با مخاطب‌شناسی درست، دانست که از جمله ویژگی‌های این قشر، تجدد و نوگرایی، تحرک، تلاش، امید، آرمان‌خواهی، آرمان‌گرایی، آزادی‌خواهی، نشاط و طراوت، لطافت،

غرور، احساس خوشبختی، منزلت‌طلبی، جسارت و ... می‌باشد. می‌بایست با به‌کارگیری و استخدام علائق و سلیقه‌های معقول و متناسب با این ویژگی‌ها با او برخورد و رفتار کرد.

۳-۴ التزام به توصیه و برخورد و تبلیغ غیرمستقیم

بهترین شیوه تأثیرگذاری، برخورد و رفتار و تبلیغ غیرمستقیم است. البته نوع تبلیغ و برخورد بی‌واسطه و غیرمستقیم و غیرزبانی به مراتب مؤثرتر، کارآمدتر و تأثیرگذارتر از شیوه برخورد مستقیم و زبانی است.

۳-۵ تأکید بر عزت نفس، تقویت خودباوری، وقار و اعطای

شخصیت به مخاطب

از دیگر شیوه‌های رفتاری مورد نظر در برخورد با نوجوانان و جوانان، تأکید بر عزت نفس، تقویت خودباوری، وقار و اعطای شخصیت به مخاطب است. مخاطب نوجوان و جوان وقتی احساس می‌کند که مربی ضمن احترام گذاشتن به وی و تأکید بر عزت نفس وی، او را به عنوان یک شخصیت حقیقی و واقعی پذیرفته است و او را محترم می‌شمارد، به راحتی نه تنها سخنان او را می‌پذیرد که مجذوب و شیفته رفتار او می‌گردد.

۳-۶ تحریک احساسات و عواطف

برای حسن تأثیر بر مخاطب، به ویژه نوجوان و جوان و با هدف تأثیر بیش‌تر و بهتر، ضمن شناخت روحیات و خلیقات مخاطب، با تحریک عواطف و احساسات وی می‌توان بیش از پیش بر او

تأثیرگذار بود.

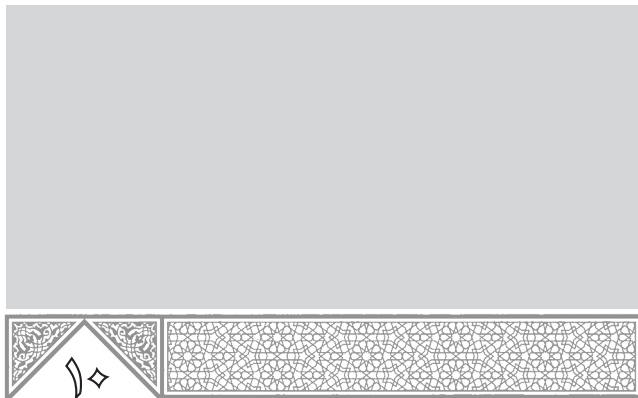
۳-۷ استفاده هم‌زمان از اهرم تشویق و تنبیه

یکی از شیوه‌های صحیح تربیت و نیز برخورد شایسته و مناسب با مخاطب، تذکار صفات شایسته و بایسته و مناسب و مثبت و نیز صفات منفی مخاطب است. به عبارت دیگر، همان‌گونه که ترغیب، تحریک و تشویق مخاطب به کارهای شایسته و خوب لازم و ضروری است، منع، ردع و توبیخ و سرزنش وی در خصوص کارهای ناشایست نیز ضروری است. صرفاً استفاده از اهرم تنبیه و یا تشویق مسیر و فرایند تربیت را دچار انحراف و افراط و تفریط خواهد نمود.

تحریک احساسات

خاندان نبوت بهترین نمونه و الگو در شئون گوناگون زندگی و از جمله برخورد با جوان و نوجوان، در سیره علمی و عملی خود برای ما به یادگار گذاشته‌اند. حضرت سیدالشهدا جوانان اصحاب خود را مثل بزرگ‌ترها درگیر ماجرای کربلا می‌کند از آنها نظر می‌خواهد، با آنها مشورت می‌کند. عقبه بن سمعان می‌گوید: اواخر شب بود حضرت فرمان داد از قصر بنی مقاتل آب برداشته و راه بیفتند. اندکی پس از حرکت، امام علیه السلام همان‌گونه که سوار بر مرکب بود، مختصری به خواب رفت، سپس بیدار شد و فرمود: «اَنَا لِلَّهِ وَ اَنَا اليه راجعون و الحمد لله رب العالمين». سپس امام علیه السلام دو یا سه مرتبه این جمله را تکرار کردند. علی بن الحسین علیه السلام روی به پدر

نمود و گفت: ای پدر! جانم فدای تو باد، خدا را حمد کردی و آیه
استرجاع خواندی، علت چیست؟ امام علیه السلام فرمود: پسر! در میانه
راه، خواب مختصری بر من عارض شد، پس در خواب شخصی را
سوار بر اسب دیدم، در حالی که می‌گفت: این قوم راه می‌پیمایند
و آجل هم به سوی آنان در حرکت است، دانستم که خبر مرگم
است که به ما داده شده است. علی بن الحسین علیه السلام گفت: ای پدر!
خدا شر را از تو دور گرداند، آیا ما برحق نیستیم؟ امام علیه السلام فرمود:
سوگند به آن کسی که بازگشت بندگان به سوی اوست، ما بر حقیقیم.
علی بن الحسین علیه السلام گفت: پس اگر بر حقیقیم ما را از مرگ باکی
نیست. امام علیه السلام به علی اکبر علیه السلام فرمود: خداوند به تو جزای خیر
دهد؛ آن‌گونه که پدری به فرزندش جزای خیر می‌دهد.

مسجد، میعادگاه منتظران انقلابی

ایجاد انگیزه

مسجد خانه‌ی خدا، مجلس و جایگاه پیام‌آوران بزرگ الهی و خانه همه‌ی تقوایبندگان است: «المساجد المجالس الانبیاء»^۱؛ «المساجد بیوت المتقین»^۲. مسجد متعلق به خداوندی است که سرچشمه‌ی تمامی عظمت‌ها و بزرگی‌هاست: «و ان المساجد لله»^۳ ساختن و آبادان کردن این جایگاه ارجمند، علاوه بر آنکه نشان‌دهنده‌ی ایمان است، انحصاراً در قلمرو صلاحیت مؤمنان قرار گرفته است.

پیشینه‌ی مسجد با تاریخ دین پیوند خورده است؛ مخصوصاً دین

۱. مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۳۶۳.

۲. همان، ص ۳۶۲.

۳. جن: ۱۸.

اسلام که از شروع بعثت رسول اکرم ﷺ، حرکت‌ها و فعالیت‌ها از درون مسجد صورت گرفته و مسجد پایگاه عبادت و یاد خداوند متعال و خاستگاه جهاد فکری و تعلیم و تعلم معارف اسلامی قرار گرفته است. همچنین پایگاه تجمع رزمندگان و اعزام آنان به جبهه و مرکز وحدت مسلمانان و نمایش وحدت و یکپارچگی اسلام بوده و در تمامی اعصار، نقش خود را به بهترین شکل ممکن ایفا کرده است.

در عصر غیبت، افزون بر این وظایف، یک وظیفه مهم دیگر نیز بر عهده‌ی مسجد قرار گرفته و آن زمینه‌سازی برای حضور حضرت امام زمان ﷺ است. مؤمنان با حضور هم‌روزه در مسجد، علاوه بر نمایش پیوستگی و همبستگی، جامعه‌ی اسلامی را برای ظهور آن امام غایب نیز آماده می‌کنند و از این طریق، امیدهای دشمنان اسلام را به ناامیدی مبدل می‌کنند. مؤمنان در مساجد، ضمن آشنایی با تهدیدهایی که متوجه اسلام و مسلمانان است، برای مقابله با این خطرها چاره می‌اندیشند و به این وسیله، زمینه‌ی ظهور امام زمان ﷺ را فراهم می‌آورند.

افناع اندیشه

مسجد، یک نهاد سیاسی پر تحرک در جامعه اسلامی است. در ابتدای پیدایش حکومت سیاسی اسلام و ابقای آن، مسجد تأثیر بسزایی داشته است. سیاست با مساجد آمیخته است؛ همان‌طور که احکام و مقررات دینی با آمیزه‌های سیاسی همراه و همزاد است.

گواه این ادعا آنکه مرکز اداره حکومت اسلامی در زمان حضور پیامبر ﷺ در مدینه، مسجد بود و از مسجد حکومت تازه تأسیس اداره می‌شد.

در ادامه، جهت تبیین ارتباط مسجد با حکومت، سیره اهل بیت را مرور می‌کنیم.

۱. آغاز حکومت اسلامی و اداره آن از مسجد

در سال‌های آغازین مبعث، پیامبر اکرم ﷺ مسجد الحرام را سنگر تبلیغی و ارتباطی پیشبرد رسالت خویش قرار دادند. با وجود سخت‌گیری‌های قریش و کفار، هر گاه مجال می‌یافتند، در مسجد الحرام با بعضی از هیئت‌ها مذاکره می‌کردند. پس از هجرت به مدینه، بی‌درنگ مسجد النبی ﷺ را بنا نهادند که مرکز فعالیت‌های تبلیغی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی مسلمانان شد. این نهاد مقدس قلب‌تپنده‌ی حیات سیاسی و اجتماعی مسلمانان بود. فعالیت‌های پیامبر اکرم ﷺ در مسجد عبارت بود از: قضاوت، مذاکرات و گفتگوهای سیاسی با افراد و هیئت‌های اعزامی از قبایل گوناگون و بستن پیمان بیعت با تازه‌مسلمانان. به این ترتیب در صدر اسلام مسجد مظهر اقتدار سیاسی حکومت اسلامی شد و به عنوان مهم‌ترین نهاد حکومتی پیامبر ﷺ مطرح گشت.

۲. مسجد مرکز فعالیت‌های حضرت علی علیه السلام

پس از رحلت رسول خدا ﷺ، با وجود تلاش در جهت انزوای امیرالمؤمنین علیه السلام، آن حضرت برای به جا آوردن نماز در

مسجد حضور می‌یافتند و در مواردی به پرسش‌های مسلمانان پاسخ می‌گفتند. عمر بن خطاب گفته است: «لا یفتین احد فی المسجد و علی حاضر؛^۱ هیچ‌کس حق ندارد با حضور علی در مسجد فتوی دهد». این سخن نشان می‌دهد که ایشان در دوران حکومت غاصبان خلافت و خلفای غاصب، برای حل مشکلات مسلمانان در مسجد حاضر می‌شدند.

در جریان هجوم به خانه‌ی وحی جهت بیعت، امیر مؤمنان علیه السلام فرمودند: «اکنون که قرار است این کار انجام گیرد، باید در مسجد و در حضور مردم باشد؛ زیرا بیعت با من نباید مخفیانه انجام شود».^۲ پس از پذیرفتن خلافت ظاهری نیز مسجد را محل اخذ بیعت از مردم قرار دادند و در مدینه و کوفه، مرکز تبلیغ معارف و روشنگری مردم توسط آن حضرت، مسجد بود. قضاوت، رسیدگی به امور جنگ و برخی کارهای حکومتی را در مسجد انجام می‌دادند. البته از وعظ و سخنرانی نیز غافل نبودند و در مساجد مدینه، کوفه و بصره به ایراد وعظ و سخنرانی می‌پرداختند.

۳. مسجد و ظهور امام زمان علیه السلام

شروع حکومت جهانی حضرت مهدی علیه السلام از مسجد خواهد بود. حضرت حجت علیه السلام در آغاز کار با یاران اندکی از مسجد الحرام ظهور می‌کند.^۳ امام باقر علیه السلام فرمودند: «همانا قائم ما از راه کوه ذی

۱. ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، ج ۱، ص ۴.

۲. تاریخ طبری، ج ۶، ص ۲۲۳۸.

۳. علی کورانی، عصر ظهور، ص ۲۱۵.

طوبی با ۳۱۳ مرد به عدد رزمندگان جنگ بدر می‌آید تا اینکه به حجر الاسود تکیه داده و پرچم پیامبر ﷺ را می‌افرازد». بنا بر این روایت شروع نهضت جهانی حضرت مهدی ﷺ از مسجد الحرام است.

د) مسجد و اداره حکومت امام زمان ﷺ

بنا بر روایات، مقر حکومت عادلانه حضرت مهدی ﷺ، مسجد کوفه خواهد بود. امام صادق ﷺ فرمودند: «زمانی که قائم ما قیام نماید، زمین به نور الهی روشن و درخشان می‌گردد، به گونه‌ای که مردم از پرتو خورشید بینیاز میشوند و عمر مردان در زمان حکومت او چنان طولانی میشود که برای هر مرد هزار فرزند متولد شود، که در آنها دختر نباشد. وی در نجف مسجدی می‌سازد که دارای هزار در است و خانه‌های کوفه به نهر کربلا و به حیره متصل گردد تا جایی که اگر کسی در روز جمعه در حالی که بر استری چابک و لاغر سوار شود و آهنگ آن دیار نماید تا نماز جمعه را درک کند، موفق نمی‌شود».

ساختن مسجدی در نجف با هزار در، نشانه عظمت و آبادی مسجد کوفه و رونق آن است. مطمئناً جمعیت فراوانی به مسجد کوفه سرازیر می‌شود که برای آن هزار در قرار می‌دهند.

البته آبادانی و رونق، به مسجد کوفه منحصر نمی‌شود و تمام مساجد دنیا در حکومت مهدوی، آباد و پر رونق خواهند شد.

این حرکت امام زمان ﷺ - یعنی قرار دادن مسجد کوفه جهت مرکز حکومت - نشان می‌دهد که آن حضرت در محل اداره

حکومت، روش پیامبر ﷺ و علی بن ابی طالب علیه السلام رادر پیش خواهد گرفت.

بنا بر برخی روایات، امام زمان علیه السلام پس از کوفه به طرف قدس حرکت خواهد کرد و پس از شکست دادن یهود، مسجد بیت المقدس را از نو خواهد ساخت: «خلیفه‌ای از بنی هاشم فرود می‌آید که زمین را از عدل و داد پر می‌کند و عبارت بیت المقدس را به گونه‌ای می‌سازد که همانندش ساخته نشده باشد». عبارت «عمارت بیت المقدس را به گونه‌ای می‌سازد که همانندش ساخته نشده باشد» مبین این است که قائم آل محمد علیه السلام قدس را از چنگال صهیونیست‌ها نجات می‌دهد. از آنجا که حکومت مهدوی، حکومت عدل و داد و رفاه بشر است، می‌توان دریافت که مسجد جایگاهی اساسی در شیوهی حکومت‌داری حضرت مهدی علیه السلام دارد.

نتیجه

انتظار ظهور امام زمان علیه السلام، بهترین عبادت‌ها محسوب شده است؛ چنان که رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: «افضل العبادة انتظار الفرج؛ برترین عبادت‌ها انتظار فرج است». مسجد محل عبادت است؛ پس مسجد در نیز باید منتظر امام زمان علیه السلام بود. مسجدی که از آن رنگ و بوی انتظار به مشام نرسد، مسجدی بی‌روح است؛ چرا که انتظار همچون جانی در کالبد عبادات است.

تحریک احساسات

یکی از کارهای مهم حضرت پس از ظهور، انتقام گرفتن از

ظالمانی است که به خاندان نبوت جفا کردند و اجر رسالت را با غصب حق خاندانش به آن حضرت دادند. خاندانی که ثقل قرآند و حضرت رسول ﷺ در موردشان سفارش‌های بسیاری کرده بود، پس از ایشان مورد بی‌مهری مردم قرار گرفتند.

فہرست تفصیلی

مسجد، پایگاہ تبلیغ قرآن و معارف اہل بیت <small>علیہ السلام</small>	۱۱
ایجاد انگیزہ	۱۱
اقناع اندیشہ	۱۲
نتیجہ گیری	۱۹
مسجد، پایگاہ ایثار و شہادت	۲۱
ایجاد انگیزہ	۲۱
اقناع اندیشہ	۲۲
تحریک احساسات	۲۷
مسجد، جلوہ گاہ ارادہ سے مردم در عمران خانہ سے خدا	۲۹
ایجاد انگیزہ	۲۹
اقناع اندیشہ	۳۰
تحریک احساسات	۳۷
مسجد، مرکز تعمیق اخوت ایمانے و رشد فضائل خلاقے	۳۹
ایجاد انگیزہ	۳۹
اقناع اندیشہ	۴۰
نتیجہ گیری	۴۶
مسجد، محور خدمات فرہنگے و اجتماعے محلہ	۴۷
ایجاد انگیزہ	۴۷
اقناع اندیشہ	۴۸
۱. کارکردہای عبادی	۴۸
۲. کارکردہای اجتماعی مسجد	۴۹
الف. رأی گیری	۴۹
ب. اعلام و اطلاع رسانی	۴۹
ج. عضوگیری برای جہاد و فعالیتہای اجتماعی	۵۰
د. شورای حل اختلاف	۵۱
۵. کارکرد آموزشی	۵۱
۱ - ۳. برگزاری مجلس ترحیم	۵۲

۲ - ۳. کمک به مستمندان	۵۲
۳ - ۳. محلی برای استراحت و خواب	۵۳
مسجد، پیشتاز در ترویج اندیشه‌های امام و رهبر	۵۵
ایجاد انگیزه	۵۵
اقناع اندیشه	۵۶
۱. نقش مسجد در پیروزی و تداوم انقلاب اسلامی	۵۶
۲. نقش مسجد در بیداری اسلامی	۵۷
۳. نقش مسجد در ایجاد بصیرت سیاسی	۵۹
۴. مسجد مرکز تبلیغات اسلامی	۶۰
۵. مسجد مرکز تعلیم و تعلم	۶۲
۶. مسجد مرکز و محور اقامه عزا و سوگواری	۶۲
تحریک احساسات	۶۳
مسجد، خاستگاه و پشتیبان بیداری اسلامی	۶۵
ایجاد انگیزه	۶۵
اقناع اندیشه	۶۶
۱. مسجد قبا	۶۷
۲. مسجد النبی	۶۸
۳. مسجد گوه‌رشاد	۶۹
۴. مسجد اعظم	۶۹
نتیجه‌گیری	۷۰
تحریک احساسات	۷۱
مسجد، کانون حیات طیبه‌ی خانواده	۷۵
ایجاد انگیزه	۷۵
اقناع اندیشه	۷۶
الف) خانواده در نظام هستی	۷۶
ب) خانواده در قرآن	۷۶
ج) خانواده در روایات	۷۸
د) خانواده در عصر حاضر	۸۱
نتیجه‌گیری	۸۳
مسجد، مأمّن کودکان، نوجوانان و جوانان	۸۵

ایجاد انگیزه	۸۵
اقتناع اندیشه	۸۶
۱. رعایت نکات شکلی و صوری	۸۷
۱-۱ رعایت جاذبه‌های صوری	۸۷
۱-۲ برخورد با نشاط و گشاده‌رویی	۸۸
۱-۳ به کارگیری ادبیات دلنشین به فراخور حال مخاطب	۸۸
۲. رعایت اصول تکوینی و باطن	۸۹
۲-۱ خیرخواهی و خلوص نیت در برخورد	۸۹
۲-۲ ایمان و باور حقیقی به شایستگی‌های جوان و نوجوان	۹۰
۲-۳ دوری و اجتناب از برخورد از موضع قدرت	۹۰
۲-۴ پای‌بندی عملی بدانچه توصیه می‌کند	۹۰
۳. شیوه‌ها و اصول رفتاری	۹۱
۱-۳ سعه صدر، صبوری و مواجهه فراجریانی	۹۱
۲-۳ طمأنینه در رفتار و اعتماد به نفس در گفتار	۹۱
۳-۳ استخدام و به کارگیری علایق و سلیقه‌های....	۹۱
۳-۴ التزام به توصیه و برخورد و تبلیغ غیرمستقیم	۹۲
۳-۵ تأکید بر عزت نفس، تقویت خودباوری....	۹۲
۳-۶ تحریک احساسات و عواطف	۹۲
۳-۷ استفاده هم‌زمان از اهرم تشویق و تنبیه	۹۳
تحریک احساسات	۹۳
مسجد، میعادگاه منتظران انقلابی	۹۵
ایجاد انگیزه	۹۵
اقتناع اندیشه	۹۶
۱. آغاز حکومت اسلامی و اداره آن از مسجد	۹۷
۲. مسجد مرکز فعالیت‌های حضرت علی <small>علیه السلام</small>	۹۷
۳. مسجد و ظهور امام زمان <small>علیه السلام</small>	۹۸
د) مسجد و اداره حکومت امام زمان <small>علیه السلام</small>	۹۹
نتیجه	۱۰۰
تحریک احساسات	۱۰۰